

BİRLEŞİK Kafkasya

(VEREINIGTES KAUKASIEN)

Kafkasya İstiklâl Komitesinin Organıdır

Her ay üç dilde çıkar:
Türkçe, İngilizce ve Rusça

Yazı Kurulu Başkanı: A. KANTEMİR
Idarehane adresi: München 8, Steinstr. 40

4 ncü yıl

Ocak-Mart 1954

No 1/3 (30/32)

Asrımızın faciası

Lenin, kızıl bayrağı kadim Kremlin üzerine diktığı zaman, kimse bu hâdiseye büyük ehemmiyet vermemiş, kimse, asrımızın kitle kalinde katliâm, insan ızdırabı ve bitmez tükenmez acı ile dolu faciasının başlangıcı olduğundan şüphe etmemişti. Kimse düşünmüyordu ki, çarlık tahtını zapteden ve esir milletlere hürriyet ile "Rusyadan ayrılmalara varıncaya kadar tayini mukadderat hakkını" vaadeden bir avuç marksist (bolşevik) insanlığın en amansız düşmanı olacak ve dünyayı anarşiye, sefalet ve hukuksuzluğa garkedecektir.

Sovyet emperyalizminin ilk kurbanlarından biri, ancak iki yıl yaşayarak, kızıl ordunun kahpece hücumuna uğrayan ve ateş ve kılıçla ezilen (1921) Kafkasya cumhuriyetleri — Şimali-Kafkasya, Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcüstan cumhuriyetleri — oldular. Bu cumhuriyetlerin meşru hükûmetleriyle meclisleri dağıtıldılar, hükûmet cihazı bolşeviklerle değiştirildi ve nihayet, millî münevverler ve müslüman ve hristiyan din adamları esaslı "temizlik"ten geçirildikten sonra, Kafkasya cumhuriyetlerinin Rusya ile "gönüllü" birleşmeleri komedisi oynandı.

Rejim şöyle dursun, hürriyeti inkâr eden bu zorbalık Kafkasyalıların Sovyet hükûmetine karşı şiddetli mukavemetini intaç ettirdi. Topçu ve hava birliklerinin iştirakile tenkil edilen bir çok ayaklanmalar Kafkasyaya 100 binlerle kurbana mal oldu. Sovyet polisinin darbesine uğramayan bir tek aile kalmadı.

İkinci dünya savaşı patladığı zaman, değil yalnız Kafkasyada, fakat Moskova tarafından işgal edilen diğer memleketlerde de vaziyet böyle idi. Hiç şüphe yoktur ki, Sovyet hükûmetine karşı duyulan bu şiddetli nefret hissi, Alman ordusunun en iyi müttefikî şeklinde tezahür etti ve Alman ordusu kısmen bu yüzden kolaylıkla ve yıldırım süratle Ukrayna ve Kırım üzerinden geçerek Şimali Kafkasyaya ulaştı.

Hayatının tehlikede olduğunu görerek korkuya kapılan ve stratejik mülahazalar endişesiyle şaşkına dönen Sovyet hükûmeti, ortada hiç bir sebep yok iken Çeçen-İnguş, Karaçay-Balkar cumhuriyetleri üzerine saldırdı ve onları, Almanya lehine "hiyanet" ile suçlandırarak, yer yüzünden sildi. Ahalinin bir kısmı mahallinde katledildi, bir kısmı da ağır ve meşakkatli bir ölüme mahkûm olduğu Sibiryaya sürüldü.

Her iki cumhuriyetin boşaltılan zengin petrol madenlerini (Grozni) havi topraklarına Merkezî Rusyadan getirilen Rus işçi ve köylüleri iskân edildi. Dolayısıyla Rus milletine halk katili damgasını vuran Sovyet hükûmetinin bu gadarane cinayeti, Stalin, Molotov ve diğerlerinin imzaladıkları kararnameye göre, bundan tam 10 yıl önce, kızıl ordunun bayram günü olan 23 Şubat 1944 de işlendi.

Hukuk ve bizzat Sovyet anayasası noktayı nazarından Kafkasyada yapılan katliâm aklı selim ve insan vicdanile misli görülmemiş bir tezat teşkil etmektedir. Kafkasya, Kırım, Kalmukistan ve Idil boyu Alman cumhuriyetindeki bütün halklar topyekûn nasıl "hiyanet"le suçlandırılabilir? Nasıl oluyor da, kendi millî cumhuriyetlerinde, "hayatın bütün nimetlerinden" faydalanan "hür" milletler, topyekûn birlik yaparak Sovyet vatanlarına hiyanet ettiler. Pakistanda, Iranda ve diğer müslüman memleketlerinde, Sovyet cennetindeki hür ve müreffeh hayat hakkında uydurma hikâyeler yayan Sovyet propagandacıları ile Sovyet hükûmeti, Sovyetler Birliği cumhuriyetlerini alâkadar eden bu suallere acaba nasıl cevap verebilirler?

Bittabi, Sovyet hükûmeti şöyle dursun, fakat kızıl hukukçular bile, hiç bir zaman bu suallere cevap verecek durumda değiller, çünkü Sovyet diktatörlüğü, yüksek bir kaide ve adet olarak, masum insanların kitle halinde katlini kanunlaştırmış bulunmaktadır. Kafkasyada, Kırımda, Belorusyanın Katın ormanlarında geniş bir tarzda kullanılan bu usul, halihazırda, Sovyet hâkimiyeti altında bulunan 800 milyon insanı zaptetmek ve korkutmak vasıtası olarak, Avrupa ve Asyanın bir çok memleketlerinde geniş bir ölçüde tatbik edilmektedir. AP ajansının 24 şubatta Hong-Kong'dan verdiği habere göre, yalnız Mao-Tse-Tun'un Çininde "aksi inkılâpçılarla" mücadele parolası altında, son üç yıl zarfında, 15 milyon insan katledilmiştir.

Bazı safdil müşahidler Stalinin ölümünden sonra Sovyetler Birliğinin iç ve dış politikasında iyiliğe doğru büyük değişiklikler vukubulacağına dair kehanette bulunuyorlardı. Fakat gerçeklik bu ümidleri tekzip etti ve Malenkovun iki rejimin — demokratik ve sovyet rejimlerinin — "bir arada yaşayabileceklerine dair sulhperver beyanatına inanan kimseler acı hayal inkisarına uğradılar. Malenkovun "sulh" taarruzu, Stalinin ölümünden sonra iktidarın istikrarını temin etmek maksadile, "temizlikler" yapmak ve idarî cihazını yenilemek için alınması gereken muvakkat bir tedbirdi. Sovyet hükûmeti, beklendiği gibi, Beriayı ve merkez ile müttefik cumhuriyetlerde, bir çok yüksek memuru ortadan kaldırdıktan sonra, tekrar dışlarını gösterdi.

Dış politikada bunun en iyi örneği, geçenlerde Berlinde dört dışişleri bakanı konferansında Molotovun aldığı vaziyettir. Sovyet dışişleri bakanı milletlerarası gerginliği hafifletmek ve yeni bir savaşın önünü almak lehinde hiç bir harekette bulunmadı. Bunun için, Malenkovun sulhperver sözlerinin tatbikatta hiç bir kıymeti kalmadı. Molotovun konferanstaki asıl hedefi hür dünya devletlerinin birliğini bozmak ve Kızıl Çin'in vaziyetini takviye etmek idi. Fakat onun bu istikametteki acemice manevreleri muvaffakiyetsizliğe uğradı.

Sovyetler Birliği iç politikasına gelince, burada, bilhassa millî cumhuriyetlerde ve hususen Kafkasyada fenaya doğru değişiklikler vukubulmuştur. Krem-

linde ve cumhuriyetlerde merkeziyetçi ve ademî merkeziyetçi kuvvetlerin arasında için için devam eden mücadeleyi sert elile zapteden Stalinin ölümünden sonra, millî tezatlar bütün çıplaklığıyla meydana çıktı. Vaktile kendi milletini Sovyet iktidarının şerefine kurban eden Beria, Kremlinde bir toplantı esnasında, Sovyet anayasasının millî cumhuriyetlerde tatbikini talep ettiği bir sırada yakalanarak katledildi.

Böylelikle Kremlinde savaşçı millî bolşevizm şeklinde tezahür eden koyu rus şovenizmi galebe çalmıştır. Kitle halinde pervasız takibat ve katliâm politikası Stalin ve Berianın vatani Gürcüstan dahil, Kafkasyada hüküm sürmeğe başlamıştır. Rus emperyalizminin ölen jandarması-diktatörü önünde, daha dün, yerlerde sürünen Kremlin zimamdarları — Malenkov, Molotov ve diğerleri — bugün Kafkasyanın masum milletlerinden öcelerini alıyorlar.

Moskova radyosu 20 Şubat tarihli yayınında, Gürcüstanda "burjuva-milliyetçiliği" devam ettiği taktirde, "icap eden tedbirlerin" alınacağını bildirmiştir. Bir gün sonra da, 21 Şubatta, Tbilisi radyosu ile Nafen ajansının verdikleri habere göre, Moskovanın Gürcüstandaki yeni hizmetkârı Gürcüstan komünist partisi sekreteri Mcavanadze, Gürcüstan komünist partisinden son aylar zarfında 3011 kişinin ihraç edilerek muhtelif cezalara çarptırıldığını söyleyerek bir gün evvelki Moskova haberini teyit etmiştir. Mcavanadze ayrıca şunu ilâve etmiştir: "Gürcüler şunu unutmamalıdır ki, Sovyet Rusyanın emniyeti için, doğrudan doğruya kapitalist Türkiyenin komşusu olan Gürcüstanın büyük ehemmiyeti vardır".

Muhtelif sebeplerle, fakat muhakkak ki, aynı "kapitalist Türkiye"nin komşuları olmaları itibarile, diğer Kafkasya cumhuriyetlerinde de halen geniş ölçüde "temizlikler" yapılmaktadır: Azerbaycanla Şimalî-Kafkasyada alınan tenkil ve tecziye tedbirleri için eshabı mucibe olarak pantürkizm, panislamizm ve hatta paniranizm hareketleri, Ermenistanda ise iş plânının yerine getirilmemesi ileri sürülmüştür.

Şunu kaydetmek gerektir ki, bu şiddetli takibatın asıl sebebi cahil Sovyet zimamdarlarının cinaî politikasıdır. Bilindiği gibi, Atlantik Paktı devletleri ve bilhassa Birleşik Amerika Devletleri Sovyet tecavüzünü durdurmak maksadile, ezcümle Türkiye ve Pakistanın da iştirak ettiği ve çok muhtemeldir ki yakın atide İran, Irak ve Doğunun diğer memletlerinin de dahil olacakları bir müdafaa hattının kurulmasına çalışıyorlar. İste bu keyfiyet ve milletlerarası mücadelede fevkalâde ehemmiyet kesbeden Kafkasvanın strateik durumu, sınıksız kapalı demirperde arkasında, Kafkasyada bir milyon nüfuslu iki halkı ortadan kaldıran ve halen de tedricî caniyane imha siyasetine devam eden sovyet müstevlilerine sinir buhranları geçirtmektedir.

Sovyet hükûmetinin Kafkasyada ika ettiği katliâm hususunda, şimdiye kadar Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliğine protesto mahiyetinde yapılmış bulunan bütün müracaatlar maalesef kale alınmamıştı. Bu arada ise, Strabon zamanından beri tarihçe bilinen Kafkasya milletleri, XX. asırda, medenî dünyanın gözleri önünde, Moskov tiranlarının darbeleri altında yer yüzünden siliniyorlar.

Asrımızın ve Kafkasyanın faciası işte bundadır ve bu dünyada bolşevik istidadı yaşadıkça bunun sonu yoktur.

Kafkasya katliâmının X. yıldönümü

Yazan: A. Magoma

Sovyet hükûmeti, Kafkasyada, bundan 10 yıl önce, ancak Moskov diktatörlerinin yapabilecekleri kanlı bir cinayet işledi. 23 Şubat 1944 de, Sovyetler Birliği yüksek şurasının 11 Şubat 1943 tarihinde aldığı ve ancak 25 Haziran 1947 de, yâni işlenen cinayetten iki buçuk yıl sonra, ilân ettiği kararnameye istinaden, muhtar Çeçen-İnguş sosyalist cumhuriyeti feshedildi; yerli bütün halka topyekûn mevkuf oldukları ve derhal sürülecekleri bildirildi.

Tilhakika aynı günde, 24 saat zarfında, 15 bin kilometre kare sahayı işgal eden Cumhuriyetin bütün arazisi hakikî sahiplerinden temizlendi, boşalan topraklara da Merkezî Rusyadan getirilen Rus köylüsü iskân edildi.

Bu barbarca kararın tatbikâtı fecî şartlar içinde cereyan etmiştir: sürülen bedbahtlara dayak atılıyor, kadınlara tecavüz ediliyor ve millî ve dinî âbideler hakarete uğruyordu. Anayurtta ölmeyi tercih eden bir çok Çeçenler mukavemet göstermek teşebbüsünde bulundularsa da NKVD cellâtlarının makineli tüfek ateşi altında can verdiler. Sürülen her aile başına ancak 40 kilo eşya götürümeğe müsaade edilmişti. Onları kamyonlarla en yakın istasyonlara naklettiler, hayvan vagonlarına tıktılar ve bir çok hallerde çocukları ebeveynlerinden, kocaları karılarından, ihtiyarları ailelerinden ayırdılar. Sürgün katarları birbiri arkasından Orta Asya ve Sibirya istikametine sevk edildi. İşte bu suretle Idil boyu bölgesine getirilen sürgünler, orada vagonlardan indirildiler ve ondan sonra gidecekleri yerlere kadar yayan olarak yürümeğe mecbur edildiler. Sürgünlerden bir çoğu yollar-

da, bir çokları da yeni iskân yerlerinde açlıktan ve, "halk düşmanları" oldukları için sihhî yardımdan mahrum bırakılarak, hastalıktan telef oldular. Sürgünlerin esas kitlesi Kazahistana sürüldü ve orada temerküz kamplarına yerleştirildi.

Bu hâdiseden bir kaç ay evvel, yâni 1943 yılı Kasım-Aralık aylarında, muhtar Karacay ve Balkar bölgeleri de aynı akıbete duçar oldular. Çeçen-İnguş, Karacay-Balkarların ve kısmen Şimalî-Kafkasyanın diğer bölgelerinden sürülenlerin yekûnu bir milyon kişiyi buluyor.

Neşredilen resmî tebliğde Kafkasyadaki topyekûn tehcire sebep olarak, harp zamanında bir çok Çeçenlerin Kızıldünya karşı silâhlı mücadelesi ve Almanların emri üzerine Sovyetlerin gerilerinde mücadele için Çeçenlerin kurdukları kundakçı gruplarına karşı "Çeçen halkının esas kitlesinin" "aksülamelde" bulunmadıkları gösterilmiştir (SSCB yüksek şurası prezidyumunun kararnamesinden).

Bittabi, bu sinik ve küstah izahatın bolşeviklerin ika ettikleri kanlı cinayet sebepleriyle hiç bir alâkası yoktur. Esasen Çeçen-İnguş bölgesine Almanlar girmemişlerdi. Bunun için "bir çok Çeçenlerin" elde silâh olarak Kızıldünya karşı mücadele etmelerine imkân yoktu. Eğer Çeçen bölgesinde hakikaten bir takım kundakçılar veya aktif bir grup faaliyet gösteriyordıysa, sivil halk — çocuklar, kadınlar, ihtiyarlar — bunlara karşı nasıl mukavemet gösterebilirdi? Ve nihayet bir Çeçen, Sovyet hükûmetinin hangi "iyiliği" için, NKVD nin tethiş makinesi onu mecbur etmeden,

hareketlerini Moskof zimamdarlarının arzularına uydur malıdır? Moskoflular tarafından sinsice aldatılan insanlarda, istiklâlleri için yabancı işgal kuvvetleriyle mücadele eden memleketin dinamik kuvvetlerine karşı şahsî teşebbüsleriyle karşı aksyonlar teşkilâtlandırarak haleti ruhiye olabilir mi? Bundan, barbarca "topyekûn mesuliyet prensibinin" tam manasile tatbik edilmekte olduğu anlaşılmıyor mu?

İlâhikatte ise halklarımızın fecî akıbetinin sebepleri, temeli tethişe dayanan komünist rejiminin karakterinde ve keza, zengin petrol kaynaklarını havi toprakların itimat edilmeyen yerli ahalden boşaltılarak, oraya güvenilen Ruslarla iskân edilmek arzusunda gizlenmektedir. Bu keyfiyet aynı zamanda, "Türkiye ile savaş vukuunda tehlikeli olabilecek Şimalî-Kafkasyaya karşı şimdiden hususî tedbirler" alınması gerektiği hususunda Kızılordu genelkurmayının devamlı talepleriyle de teyit edilmektedir (Bak: G. Tokayev, "Sosyalist-çeskiy Vestnik").

Sovyet Rusya, geçen asrın ortalarında bir milyona yakın Çerkesi Kubandan ve 100 binden fazlasını da Şimalî-Kafkasyanın diğer bölgelerinden sürerek aynı sebeplerle Şimalî-Kafkasyada katliâm yapan Çarlık Rusyasının emperyalist siyasetinin devamcisından başka bir şey değildir.

Şunu kaydetmek gerektir ki, Şimalî-Kafkasyada ayaklanmalar ikinci dünya savaşından önce de vukubuluyordu. Sovyet işgal kuvvetleri tarafından, Şimalî-Kafkasyada, tarihî mazi ve Rusyanın millî politikası nazarı itibara alınacak olursa, sebepleri gayet kolay anlaşılan 8 büyük ayaklanma kaydedilmiştir. Çarlık Rusyası, Şimalî Kafkasyayı, istiklâli için 80 yıl anudane savaş yap-

tıktan sonra, 1864 de ancak istilâ edebilmişti. Müstevliler memleketi muhtelif bölgelere taksim ederek, her birinin başına askerî bir vali tayin etmişlerdi. Bittabi ahali, her işgal kuvvetine karşı olduğu gibi, müstevlilere karşı hasımane bir vaziyet almıştı. Halk yakın mazinin hatıralarıyla yaşıyordu. Başta Büyük Şamil olduğu halde "Kafkasya savaşı" kahramanlarının isimleri hatıralarda yaşıyor ve mukaddes sayılıyordu.

İşte bunun içindir ki, Şimalî Kafkasya ve keza bütün Kafkasya, kendi milletlerinin ezeli hayallerinin tahakkuku ümidiyle 1917 ihtilâlini büyük bir heyecanla karşıladı. 1917 yılında Şimalî-Kafkasyada, diğer kardeş Kafkasya millerlerinin — Azerî, Gürcü, Ermenilerin — misafir olarak iştirak ettikleri umum Şimalî-Kafkasya kurultayları tertip edildi.

1917 yılı 1—10 mayısında Vladikafkasda toplanan birinci kurultayda Şimalî-Kafkasyanın bir kül teşkil ettiğine dair beyanname yayınlandı ve arazi muhtariyeti ilân edilerek yüksek hükümet organı Merkezî Komitenin seçilmesiyle müstakbel devletin temeli atıldı.

Şunu kaydetmek gerektir ki, 1918 yılının ortalarına kadar, Şimalî-Kafkasyalılar arasında bir tek komünist yoktu. Bilâhare yüksek Sovyet memuru ve Dağıstan ihtilâl şurasının ilk reisi olan D. Korkmazov bile mutedil bir sosyalist idi ve kendisine bolşevik diyen akrabalarından birini 1918 yılı başlangıcında haysiyet divanına vermişti. Şimalî-Kafkasyalılar arasında o zaman biri klerikal, diğeri kelimenin avrupalı manasında milliyetçilik olmak üzere iki esas cereyan vardı. Fakat bu her iki cereyanın siyasî programının temelini devlet istiklâli prensibi teşkil ediyordu. Bunlar ancak sosyal kuruluş ve devlet idaresinin şekli meselelerinde ayrılıyorlardı.

Müslüman klerikaller derhal Rusya'dan ayrılmayı talep ediyorlardı. Onlar bu arzuyu Şimalî-Kafkasya merkezî komitesinin 5 Ağustos 1917'de Dağıstan'ın Andi köyünde topladığı 2'nci kurultayda tahakkuk ettirmek istiyorlardı. Andi köyü, 1847—48 yılları aralık ocak aylarında bu köyde toplanan ve Şamil "nizami" ismiyle maruf meşhur Büyük İmam Şamilin devlet anayasasını kabul eden tarihî kurultayın hatırasını canlandırmak için seçilmişti. Fakar istiklâlin nihai ilanı ancak 9 ay sonra yani 11 Mayıs 1918'de tahakkuk etti.

Şimalî-Kafkasya devleti, Sovyet hükûmeti dahil bir çok devletler tarafından resmen tanındı. Temir-Han Şurayı merkez itihaz eden hükûmet ve meclis, ihtilâl yüzünden tahribata uğrayan memleketin iktisadî hayatının yeniden kurulması, devlet ve kültür müesseselerinin vücuda getirilmesi işleriyle meşgul oluyordu.

Tam bu esnada "vahit ve bölünmez Rusya" hastası general Denikin genç cumhuriyetin üzerine saldırdı (Mart 1919). Beyaz rus ordusunun en iyi kırımlarını üzerine çeken Şimalî-Kafkasya mücadeleye girdi ve Sovyet hükûmetinin faydalanmak istediği şiddetli bir savaş başladı.

Bu münasebetle Sovyet hariciye halk komiseri Çiçerin ile, o zaman milletler mevzuunda halk komiseri olan Stalin bir kaç defa radyo vasıtasile Şimalî-Kafkasya işçi ve köylüsüne hitap ettiler. Çiçerin bir hitabında şöyle diyordu:

"Vakit geldi. Biz bütün dünyanın karşısında beyan ediyoruz ki, Sovyet Federatif Sosyalist Rusya Cumhuriyeti hiç bir zaman istilâ ve yabancı topraklarda Sovyet rejimini kurma gayesini gütmemiştir. Şimalî-Kafkasya işçi ve köylüsü, hususen sizin Cumhuriyete gelince, Sovyet Rusyanın elde silâh olarak

üzerinize yürümeğe ve Cumhuriyetinizde Sovyet rejimini kurmağa asla niyeti yoktur. Sovyet Rusya milletlerin tayini mukadderat prensiplerine sadıktır. Eğer siz, Kafkasya müslümanları, cumhuriyetinizin idare şeklinden memnun iseniz, sulh içinde yaşayınız, inkişaf ediniz ve bizimle iyi komşuluk münasebetleri kurunuz" ¹⁾.

Buna rağmen bir müddet sonra kızıldorddu hainane bir şekilde Şimalî-Kafkasyaya saldırdı ve istilâ etti. Alelacele kurulan askerî ihtilâl komitesi, işgal keyfiyetini kanunlaştırmak için 1920 yılı haziran ayında, Temir-Han-Şura'da "fakirler kurultayı" tesmiye edilen bir toplantı çağırdı. Sovyet hükûmeti bu kurultaya iştirak etmek için Dağıstana Orconikidze ve Zinovyev gibi gözde komünistler gönderdi. Aynı zamanda Şimalî Kafkasyaya Rostov şehrinden vagonlar dolusu manifatura, şeker ve sair mallar sevkedildi.

Kurultayın açıldığı gün Zinovyev ile Orconikidze Çiçerin'in verdiği beyanata benzer birer nutuk söyleyerek Baküye hareket ettiler. Ertesi günü Kurultay işe başlayınca, 11'nci Sovyet ordusu mümessili şöyle bir beyanatta bulundu: "Sovyet hükûmeti size hediye olarak manifatura ve şeker gönderiyor ve size daima yardım edeceğini vaadediyor."

Uzun Hacı'nın oğlu Ali Bey cevabî nutkunda ezcumle şöyle dedi: "Biz Denikine karşı hürriyet ve istiklâl için savaştık. Sovyet Rusyanın liderleri millî cumhuriyetimize saygı göstereceklerini bildirdiler. Buna rağmen siz, ileri gelen adamlarımızı tevkif ettiniz ve askerî ihtilâl komitesi kurdunuz. Biz fakir olmakla beraber getirdiğiniz manifatura

¹⁾ Kuzey Kafkasya hariciye nazırı Haydar Rammat: "Kafkasyada inkılâp" (fransızca).

ve şekeri iade edeceğiz. Yalnız vaatlerimizi tutunuz" (kurultay azasından dinlenmiştir).

Bunun üzerine kurultaya fasıla verildi ve delegeler ziyafete davet edildi. Bolşeviklerin tertip ettikleri bu ziyafete 840 delegeden ancak 30 kişi iştirak etti. Diğerleri yerli zenginlerden istirdar edilen gıda maddelerini yemeyi reddettiler.

Kurultayı tertip edenler, vaziyetin böyle bir şekil alacağını beklemiyorlardı. Bunun için yemekten sonra delegelere dağılmaları ilân edildi. Delegeler haklarını ancak silâhla elde edebilecekleri kanaatiyle dağıldılar. "Fakirler Kurultayı"nın muvaffakiyetsizliğe uğramasına rağmen yoldaş Lenine şöyle bir telegraf çekildi: "Dağıstan proletaryası Sovyet iktidarını selâmlamakta ve kendi mukadderatını Sovyet Rusyanın mukadderatıyla sıkı bir surette bağlı olduğunu kabul etmektedir" (Avarca intişar eden "Maarul Halk" gazetesi No 3, haziran 1920).

Bolşeviklerin tayini mukadderat ve halkın irade tezahürü metodları ile neticeleri işte böyledir. Bu andan itibaren Şimalî-Kafkasya Sovyet tecrübe tahtasına döndü. Bittabi, hürriyetsever bir milletin bu vaziyetle uzlaşmasına imkân yoktu. Ağustos 1920 de umumî isyan patladı; Dağıstanla Çeçenistanın büyük kısmı, kısa bir zamanda, vatanperverlerin eline geçti. Sovyet hükûmeti, Kasım ayında, Stalin'i Şimalî-Kafkasyaya gönderdi. Stalin, neşrettiği beyannamesinde, "hatalar işlemiş olan" yerli komünist şeflerini takbih etti ve isyan eden vatanperverlere affı umumî ile memlekette tam bir iç istiklâl vaadinde bulundu. Stalinin beyannamesi şöyle bitiyordu: "Arzu ediyorsanız, şeriat kanunlarına göre yaşayınız" (aynı gazete, Kasım 1920).

Stalin, Dağıstan hariç, ocak ayında Vladikavkazda toplanan ve bütün Şimalî Kafkasyayı içine alan Dağıl Sovyet Cumhuriyetinin ilân edildiği Dağıl Müessesan Meclisi önünde de aynı tarzda çıkışlarda bulundu. Fakat bu cumhuriyet ancak 1924 yılına kadar yaşayarak bir kaç muhtar eyalete taksim edildi.

Bu arada isyan devam ediyordu. Isyan ancak 1921 yılı mayısında sona erdi. Sovyet müelliflerinin, isyanın "yerli proletaryanın yardımıyla" bastırıldığı hakkındaki iddiaları uydurma ve yalandır. Bunun hakikatle hiç bir alâkası yoktur. Isyanın bastırılmasında kat'î rol oynayan, yerli proletaryanın sempatisi değil, kızılordu sürüleri ve üstün silâhlardı.

Sovyet hâkimiyetinin neticeleri acaba nelerden ibarettir?

Şimalî-Kafkasya Millî Cumhuriyeti ortadan kaldırıldı. Artık ne siyasî, ne millî ve ne de şahsî hürriyet vardır. Bütün camilerle kiliseler kolhoz anbarlarına, sinemaya ve klüplere çevrildi. Kurşuna dizilen veya temerküz kamplarında can veren yalnız din adamlarının sayısı 25 binden fazladır. Millî abideler düşman çizmesi altında çığnendi. Bizzat Karl Marksın, mücadelesine hayran olduğu Büyük Şamil Kremlin tarafından "Türk ve İngiliz ajanı" ilân edildi. Mağrur Kafkasya kadını kolhoz kölesine çevrildi. Zorla rus alfabesi kabul ettirildi. Dağların mağrur sakinleri köylerini yakan Rus generallerini terennüm etmek mecburiyetindedirler. Ve nihayet, müthiş bir katliâm yapılarak, Şimalî-Kafkasya arazisinin üçte birine rus köylüsü iskân edildi.

Stalinin ölümünden ve Berianın idamından sonra, Kafkasyada rakibat ve tecziye had bir şekilde devam etmekte-

dir. Azerbaycanda, Ermenistanda, Gürcüstanda ve Şimalî-Kafkasyada "temizlikler" yapılmakta, her yerde kitlevî tethiş ve mecburî kölelik saltanatı sürmektedir. Bugün kardeş Kafkasya milletleri, Sovyet tehlikesi karşısında menfaatlerinin müşterekliğini ve bütün Kafkasyanın siyasî mukadderat birliğini her

zamankinden daha iyi anlamış bulunuyorlar. Onlar, dünya hâkimiyeti, medeniyet ve millî hayatın tahribatı hedefini güden bolşevizm karşı müşterek kuvvetlerle mücadele ediyorlar. Bu mücadelede Kafkasya milletleri bugün yalnız değil, bütün esir milletler ve bütün hür dünya onlarla beraberdir.

Kafkasyanın millî matemi

Yazan: M. B. Mehmetzade

23 Şubat, Kafkasya milletlerinin en kara yıl dönümlerinden biri, en acı millî matem günüdür. Bundan on yıl önce, 23 Şubat 1944 de, kana susanmış kuduz Moskof canavarları, eedadları Müthiş Ivanların izini takiben, sayıları üç milyonu aşan küçük milletleri, toptan imha etmek cinayetini irtikâp etmişlerdir. Kırım, Şimalî-Kafkasya ve Idil havzasını içine alan sahayı Rus olmayan milletlerden temizlemek ve burasını tamamilen ruslaştırmak gayesini istihdaf eden bu kanlı icraat neticesinde Kırım Türkleri, Kafkasyanın kuzey-doğu bozkırlarını işgal eden Kalmuklar ve Orta Idilde yaşayan Almanlarla beraber Şimalî-Kafkasya millî camiasına giren Karaçay, Balkar, Çeçen ve İnguş Türk ve müslümanları da topyekûn tehcire tâbi tutulmak suretile Sibiryalara sürülmüş ve yerlerine Rus iskân edilmiştir.

Rus olmayan milletleri ruslaştırmak ve yok etmek için, kabile kabile tehcir etmek, yerlerine bu milletleri parçalayup eritecek şekilde Rus köylüsü iskân etmek, bu milletleri muhacerete mecbur kılmak, kılıçtan geçirmek, açlığa ve hastalıklara mahkûm bırakmak suretile yoketmek, bolşevikler tarafından bir kat daha tekmil edilen an'anevî Rus barbarlığıdır.

Bu an'anevî Rus barbarlığı "sosyalizm cenneti" yaratıldığı yıllarda "sınıfsız cemiyet" namına tezahür ederdi. Nedense münhasıran Rus olmayan milletlerden müteşekkil yüz binlerle insan kafilisinin bir "sınıf" olarak imha edilmesinde "diyalektik bir mantık" görenler ve bulanlar vardı. Rus olmayan milletlerin en çalışkan zümresi "sosyalizme" karşı geldikleri için bir "sınıf" olarak imha ediliyordu. Bu imha neticesinde artık sosyalizm ve sınıfsız cemiyet kurulmuştur. Imha edilecek yalnız milletler kalmıştır. Yalnız Kafkasya ile Kırımdan sürülenlerin sayısı iki milyonu mütecavizdir. Resmî Sovyet istatistiki Karaçay ve Balkarları 250—300 bin, Çeçen ve İnguşları 800.000, Kalmukları 250 bin, Kırımlıları 800.000 olarak göstermekte idi. Idil boyu Almanları 800 bin tahmin olunmaktadır. Bunların üzerine Şimalî-Kafkasın diğer bölgelerinden de bir kısım ahali eklenmiştir. Dünyaya matbuatında "milletlerin toptan imhası" unvanını alan bu kanlı icraat, Birleşmiş Milletler Kurulunun "Veto" hakkını haiz azasından olup imzası "insan hakları beyannamesi"nin altında duran ve nedense "devlet" adını taşıyan kanlı bir eşkiya çetesinin "resmî" kararı üzerine, ordu kıt'aları tarafından resmen ve alenen kan ve ateşle yapılmıştır.

Yüksek Sovyet Meclisi 27 Aralık 1943 tarihli içtimasında Kırım, Karaçay, Balkar, Çeçen-İnguş, Kalmuk ve Alman muhtar sovyet cumhuriyetlerinin feshine karar vermiş ve bu kararın tatbikine ordu ve NKVD müfrezeleri memur edilmiştir. Topyekûn imhaya mahkûm milletlerin Kızılordu saflarındaki nefer ve subaylarının da tarch için orduya verilen emir 24 Ocak 1944 tarihini taşımaktadır. Bu maksatla Kafkasyaya sevk edilen iki ordu, kendi kuruluşunun yıldönümü olan 23 Şubat günü tertip edilen şenliklere katılmaya ihtar edilen ihtiyar, kadın ve çocukları (eli silâh tutanlar cephede bulunuyorlardı) sararak kamyonlara doldurmuş ve mukavemet eden ve yahut kaçıp saklananları da süngü ve ateşle "itaate" getirerek sürmüşlerdir. Bu suretle yerlerinden, yurtlarından, evlerinden ve barklarından alınıp Sibiryalara sürülen ve ekserisi yollarda telef olan zavallıların emlâki de Rus muhacirlerine verilmiştir. Elimize geçen son Sovyet atlasında Çeçen-İnguş ülkesinin dağlık kısmı ile Karaçay ve Balkar toprakları yanı başındaki Kabartaya ve Dağıstan muhtar sovyet cumhuriyetine değil, yüksek Kafkasya dağ silsilesinin cenubunda bulunan Gürcüстана ilhak edilmiştir. Kırım ise, Bükreş radyosunun 27 Şubat 1954 tarihli neşriyatına göre, Ukrayna sovyet cumhuriyetine "hediye" olarak verilmiştir. Bir Ukrayna ki, milvonlarla yurtdaşı Sibiryanın boşalmış ölüm kamplarını doldurmak için yola çıkmış bulunuyor. Ve bir Gürcüstan ki, tasfiyelerden tasfiyelere uğramaktadır.

Moskovanın, bu siyaset ve manevralarla, neleri göz önünde tuttuğu serahatla anlaşılmaktadır: bir taraftan Rus milleti ile Rus olmayan milletler arasındaki uçurumları derinleştirmek, diğer taraftan da esir milletler arasına kin ve

husumet tohumları dikerek anlaşup birleşmelerini zorlaştırmak...

"Parçala ve hükmet", işte, emperyalizmin bir besmelesi ki, kızıl cihangirlerin de dört el ile sarılmış oldukları bir silâhtır. Onların Türkistanda ve İdil-Ural ülkesinde olduğu gibi Kafkasyada da yaptıkları budur. Gerek coğrafî, gerek iktisadî, millî, dinî ve kültürel bakımlardan mütesanid ve mütccanîs millî bir camia teşkil eden ve şanlı bir tarihe malik bulunan Türkistanın Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Karakalpakistan gibi sun'î parçalara ayrılması ve bunların dil ve yazı-alfabe bakımından da birbirinden tecrid edilmesi bu "parçala ve hükmet" düsturunun icaplarından olduğu gibi, İdil-Uralın Tataristan, Başkırdistan, Çuvaşistan ve saire kısımlara ayrılması da aynı siyasetin bir escri-dur. Bu "parçala ve hükmet" siyasetinin tecellisini daha bariz bir şekilde Kafkasyada görüyoruz.

11 Mayıs 1918 de istiklâlini ilân eden Şimalî-Kafkasya, bizzat Lenin tarafından da müstakîl ve müttehit bir devlet olarak tanınmıştı. Fakat Denikin tehlikesi ortadan kalktıktan sonra bu memleketi ikiye parçalayup işgal altına alan Moskava doğuda Dağıstan ve batıda Dağlı cumhuriyeti olmak üzere, iki devlet vücude getirdi. İnguş, Çeçen, Karaçay ve Balkarlar, Osetistan ve Çerkeslerle beraber bu Dağlı Cumhuriyeti dahilinde idiler. 1922 de Dağlı cumhuriyeti, Kabartay-Balkar, Karaçay-Çerkes, Cecenistan ve Adige evaletlerine tefrik edildi. 1924 de Şimalî Osetya ve İnguşistan kuruldu ve Karaçay-Çerkes evaleti de ikiye ayrıldı. Aynı ayrı Moskova bağlanan bu eyaletler arasında idarî bakımdan olduğu gibi kültür bakımlarından da bütün bağlar koparılmıştı. Nihayet bunlardan yukarıda ad-

ları söylenenler, yâni Karaçay, Balkar, İnguş ve Çeçenlerle Kuban ırmağı boyundaki bir kısım Çerkesler tehcir edilerek Kabartaylarla Şimalî Osetya ve Osetya ile Dağıstan birbirlerinden ayrılarak aralarına Rus köylüleri iskân etmek suretile Şimalî-Kafkasya Türk ve müslüman camiasının millî vahdeti bozulmuş oldu.

Tehcir, muhaceret, iskân, ruslaştırma, parçalama ve imha etme suretile Rus olmayan milletleri tehlikesiz bir hale getireceğini zanneden Moskova bütün bu kanlı icraatında Rus milletine istinat etmiş, onun millî taassup ve tahakküm hislerini tahrik ederek muvaffak olmak istemiştir. Çünkü ikinci dünya savaşı tecrübeleri ile de sabit olduğu gibi "sosyalizm, komünizm ve dünya ihtilâli" umdeleri Rus milletini kat'iyen vecde getirmiyor. Rus milleti sosyalizm ile komünizmin ne demek olduğunu gözleri ile görmekte, elleriyle tutmakta ve sırtında hissetmektedir. Hergün kendisine sosyalizmin ve komünizmin artık tahakkuk etmiş olduğu söylenüp durulmaktadır. Hergün kendisine kapitalist ve burjuva sınıfların imha edilmiş olduğu, sınıfsız bir cemiyetin, insanın insan tarafından istismarına nihayet vermiş olan sınıfsız bir cemiyetin kurulduğu ve köylüyü Robot-köle haline getiren kolhozların da "sosyalizm cenneti"nin bir ifadesini teşkil ettiği tekrarlanmaktadır. Kendisine en mesut, en medenî ve en insanî hayatın bu olduğu sunulan Rus köylüsü, çarlar devrinde Rus derebeylerinin kamçıları altında geçirmiş olduğu müsterek mülkiyet havatı ile kolhozlardaki kolektif iş ve istihsal tarzı arasında hiç bir fark görmüyor. İnkılâptan daha iyi, daha insanî ve daha mesut medenî bir hayat tarzı beklemiş olan Rus halkı, şahsiyetinden, benliğinden, mülkiyet ve teşeb-

büs haklarından, dininden ve an'anesinden mahrum bir hayvan sürüsü haline getirilmiştir. Bu itibarla bu insan yığını sosyalizm ve komünizm tatbikatının bekçisi olamaz. Ve bu dehşet rejimine karşı, aynı durumda bulunan Rus olmayan milletlerle elele verebilir ve elele vermesi mümkün ve muhtemeldir. Bu ihtimali önlemek Moskovadaki ve muhaceretteki Rus emperyalistlerine bir vazife olmuştur. Rus milletine sosyalizm ideleri değil, hürriyet, insaniyet ve medeniyet fikirleri değil, taassup, tahakküm, istilâ, kin ve nefret hisleri aşılanmaktadır. Kendisine medeniyetin yegâne mümessili olduğu fikri, bütün milletleri idare etmek misyonu ile memur bulunduğu telkin ediliyor ve bütün milletlerin, hele Rusyadaki mahkûm milletlerin, kendisine minnet ve şükran hisleri ile bağli bulunmağa mecbur bulundukları söyleniyor. Rus olmayan milletler Rus tarihi, Rus edebiyatı, Rus medeniyeti ve Rus hâkimiyeti ile iftihar etmeğe, kendi tarihlerini, kendi edebiyat ve medeniyetlerini ve kendi istiklâl devirlerini unutmaya, hatta barbarlık eseri olduğuna inanmaya icbar ediliyor. Kremlin diktatörlüğü, halkın içinden doğmayan ve geniş halk tabakasına dayanmayan komünist ihtilâlinin çoktan iflâs etmiş olduğunu takdir ve kabul ettiği için, mevcudiyetini Rus milletin cihan hâkimiyeti hulyaları sayesinde idameye çalışıyor.

Rus olmayan milletleri toptan imha ediyor ve yerlerine Rus köylüsünü oturtuyor. Bununla da yarın için milletlerarası bir ihtilâf zemini ihzar ediyor.

Dikkate şayandır ki, milletleri toptan imhaya karar veren müessesce, kendisine devlet adını veren Sovyetler Birliğinin en yüksek devlet müessesesidir. Demek ki, imzası insan hakları beyan-

namesinin altında duran bir devletin en yüksek hâkimiyet makamı, bir çok milletlerin, sözde kendi arzuları ile, "serbest ittifakı" olarak tanımlanan Sovyet federasyonunun en yüksek meclisi, bu Federasyona giren milletlerden birini toptan veya kısmen ve yahut bu milletlerden bir kısmı bir arada, keyfi istediği zaman, tehcir etmek veya kurşuna dizdirmek suretile, imhaya karar verebilir. Yâni bu o demektir ki, yaşadığımız medeniyet asrında, hür milletlerin gözü önünde kanlı Kremlin, cezasız olarak cinayetler yapmakta tamamiyle serbest bırakılmıştır. Denilebilir ki, bu-

gün onuncu yıl dönümünü derin bir ızdırıp içinde andığımız milletlerin toptan imhası ve Kafkasya milletlerinden mühim bir kısmının tehciri, biraz da ve belki de tamamiyle insanlık âleminin lakaydisinden cesaret alınarak yapılan âlemşümül bir cinayettir. Bu cinayetin mesuliyeti de o nispette âlemşümül ve beşeridir. Bugünkü şartlar dahilinde Kafkasyalılar, bugün için, yaklaşmakta olduğuna şüphe etmediğimiz hesaplaşma anına intizaren, yalnız millî kinlerini ve imanlarını takviye etmekle iktifa edeceklerdir. Intikam gününü beklemek üzere...

Resul Zade Mehmed Emin Bey 70 yaşında

Yazan: Mirza Bala

Edebî faaliyetinin elli yıllığını geçen yıl kutladığımız kalem, kelâm ve mefkûre üstadımız Resul Zâde Mehmed Emin Bey, 31. Ocak, 1954'de 70 yaşını ikmâl ediyor. Millî mefkûrenin teşekkülü, gelişmesi ve gerçekleşmesi uğrunda cesurâne hamlelerle dolu bu 70 yıllık ömrün 51 yılını dolduran edebî cebhesi, Azerbaycan Türk matbuatının tekâmülünde, edebiyat ve tefekkür tarihimizde mes'ut bir devrin bütün safhalarını aksettirmesi itibariyle çok kıymetlidir. Onun matbuata intisabı 1903'de, Şah-tahtlı Mehmed Ağa'nın neşrettiği "Şark-ı Rus" gazetesinde, rusculuğa karşı inkılâpçı bir hamlenin ifâdesini teşkil eden ilk yazısıyla başlar. Ortaçağ derebeylik nizamiyle idare olunan mutlakîyet Rusyası'nın jandarma devleti, akıllara durgunluk veren hudutsuz istibdadıyla, hüküm sürdüğü bir devirde yapılan bu hamledeki kuvvetli millî imânı sezmek kabil değildir. Bir yıl sonra patlak veren Rus-Japon harbinde

çarlığın mağlûbiyeti istibdadın temelini sarsmış, ocaklarından birini de Bakû teşkil eden inkılâp hamlesine dayanamayan jandarma devleti yarım yamalak da olsa meşrutî bir idareye boyun eğmek zorunda kalmıştı. Bu suretle 1905 de temin olunan nisbî hürriyet Bakû'yu Azerbaycan'ın tefekkür merkezi hâline getirmişti. "Hayat", "İrşad", "Terakki" gibi günlük gazetelerle "Fiyûzât", "Debistan" ve "Molla Nasreddin" gibi dergilerin intişara başlaması Azerbaycan Cemiyeti'nin hürriyete ne kadar susamış olduğunu gösteriyordu. Başında Topçubaşı Ali Merdan, Hüseyin-Zâde Ali, Ağaoğlu Ahmed, Mehmedkulu-Zâde Celil, Cağfer-Zâde Ali İskender ve bizzat Azerbaycan matbuatının ihtiyar pîri Zerdablı Hasan beyler olmak üzere devrin Avrupaî tahsil görmüş millersever aydınları duran bu matbuata Resul-Zâde Mehmed Emin Bey de iştirake başlamış idi. Millî şuur hariç, milliyeti teşkil eden bütün âmil-

lerin kuvvetle yaşamakta olmasına rağmen herkesin kendisini "müslüman milletinden" addettiği bir muhitte müslümanlığı yalnız bir din, milliyeti de türklük olarak tarif eden Hüseyin-Zâde Ali Bey'in "Hayat" da yazdığı yazıları Mehmed Emin Bey üzerinde tesirini göstermekte geçikmiyecek idi. Onu, çok az sonra "Tekâmül" gazetesinin başında görüyoruz. 1906 yılının Aralık ayında intişara başlayan bu gazetenin "bütün insanların, sınıfların ve milletlerin hukukda ve ihtivâratta hür ve müsavi olmalarını" müdafaa eden program makalesindeki tezi, Resul Zâde Mehmed Emin Bey, bütün hayatı boyunca işleyecek ve onu:

"İnsanlara hürriyet, milletlere istiklâl" şeklinde formüle ettiği millî bir mefkûre hâline getirecektir.

Merkezi Azerbaycan, sevk ve idaresi Azerbaycan türklerinin elinde olan İran İnkılâbı hürriyet fedaîsi Mehmed Emin Bey'i de celbetmiştir. Hürriyet ordusunun zaferi ve İran'da meşrutiyetin ilânı üzerine 1909'da Tahran'da intişara başlayan "Iran-i Nev" gazetesinin başında onu görüyoruz. Rusya'da istibdad ve polis rejiminin hortlamış olması dolayısıyla bütün Kafkasya hürriyetseverleri de buradadır. Fakat Çarlık kendisine karşı, yanibaşında bir hürriyet üssünün kurulmasına tahammül edemiyor. İran mutlâkiyetini himayesi altına alan Rusya, ordusuyla müdahale ederek hürriyeti boğuyor ve hürriyet kahramanlarını idâm ediyor. Resûl-Zâde Mehmed Emin Bey Türkiye'ye iltica etmiştir. Ağaoğlu Ahmed ve Hüseyin-Zâde Ali beyler de buradadır. Türkçülük hareketinin ormanı olmak üzere "Türk Yurdu" dergisi de yeni intişara başlamıştır. Mehmed Emin Bey "Türk Yurdu" nda yazmağa başladığı "Iran Türkleri" seri makalesi bir Azerbaycan türklüğünün mevcudi-

yetine işaret eden ilk makale sayılabilir. Maruf İslâm mütefekkeri Şeyh Cemal-eddin Efganî (1836—1987) nin Hindistan'da basılmış olan "Makalât-i Cemaliyye" sinden "Vahdet-i Cinsiyette Felsefesi"ni farsçadan türkçeye çevirip "Türk Yurdu" dergisinde neşretmesi de bu zamana rastlar. "Ümmet" devrini yaşayan islâm şarkında milliyet şuurunun uyanmasında çok büyük rolü olan Efganî'nin bu eserine göre: "Milliyet haricinde saadet yoktur. Dilsiz milliyet olmaz. Bütün tabaka ve sınıfların ifâde ve istifadesini temin etmeyince de bir dil takarrür etmiş olmaz".

"İnsanlar arasında şumûl dairesi geniş olup bir çok ferdleri birbirine bağlayan iki bağ vardır: biri dil birliği, ikincisi de din birliğidir. Dil birliğinin dünyada beka ve sebatı, şüphe yoktur ki, daha devamlıdır; çünkü, az zamanda değişmez. Halbuki ikincisi böyle değildir: tek bir dil ile konuşan ırkı (milleti) görüyoruz ki, bin senelik bir müddet zarfında, dil birliğinden ibaret olan milliyete hâlel gelmeden, iki-üç din değişiyor".

Bütün müslüman dünyasının yaşayabilmesi için müslüman milletlerin millî şuura sahip olmaları, milliyete, kendi tâbiriyle, cinsiyete ehemmiyet vermeleri gerektiğine kani bulunan Efganî, Alman filologları gibi, milliyeti dilbirliği ile tarif etmektedir. Mehmed Emin Bey'in mülhem olduğuna şüphe olmayan bu tezi Gaspıralı İsmail Bey'in "Dilde birlik" parolasında da görmüştük. Hüseyin-Zâde Ali Bey dahi 1905'in "Hayat" daki yazılarında bütün türklüğün "ırk ve dil bakımından tek bir millet olduğuna" işaret etmişti. "Hayat" da "Türkler dillerini kaybetmişler, onların dilini bulun, verin ki, yaşayıp ilerleyebilsinler" diyen Hasan Bey Zerdâbî de daha "Ekinçi"nin 26. Haziran. 1876 tarihli

sayısında Türk dillerinin birleştirilmesi fikrini ortaya atmış idi.

*

İstanbul'dan Bakû'ya dönüşünde, Orucoglu kardeşlerinin neşriyatından olan "İkbal" (sonradan "Yeni İkbal") gazetesinde başmakaleler yazan Resûl Zâde bu gazete ile Osmanlı türkçesi ile intişar eden "Şelâle" (1913—1914) arasındaki dil münakaşasına, yeni bir tez vâzetmek suretiyle, karıştı. "Şelâle" Osmanlı türkçesinin müşterek dil olmasını müdafaa eden ve o dilde intişar eden "Füyûzât"ın an'anesini devam ettiriyordu. Daha o zaman, başta mahallî şive ile çıkan "Molla Nasreddin" olmak üzere, kuvvetli bir aksülâmel belirmişti. Gazete ve dergilerin edebî Azerî türkçesiyle çıkmasına mukabil, Mehmedkulu-Zâde Celil Bey yalnız "Molla Nasreddin"i değil, hayattan aldığı hikâyeye ve piyeslerini de mahallî şive, hattâ ağızla yazıyordu. "Osmanlıcadan türkçeye tercüme"ler yapıldığı bu devirde "Molla Nasreddin"ın mukavemeti pek de aykırı hareket sayılmamakta idi. Bununla beraber, Celil Bey o devirde sayıları gittikçe kabaran bir çok milletsever aydınlar gibi Osmanlıcanın şive ve lehçeler üstü müşterek edebî ilmi bir dil olarak kabûlüne pek de aleyhdar gözüküyordu. "Molla Nasreddin"de bir güneş gibi parlayan büyük mizah şairimiz Ali Ekber Sâbir, manzumelerini yerli şive ile yazdığı hâlde, osmanlıcaı türkçe olarak kabul ediyor ve o dilden tercüme yapılmasını doğru bulmuyordu.

"Osmanlıcadan tercüme Türke-bunu bilmem
Gerçek yazıyor Genceli yainki henektir
Mümkündür ola tercüme dilden dile amma
Osmanlıcadan tercüme Türke ne demektir?"

diyen şair bu fikrimizi te'yid etmektedir. Bu böyle olmakla beraber edebî Azerî türkçesine hayat hakkı tanımayan da çıkmış değildi. "Şelâle" ise Azerî türkçesi ile kitabetin esasen imkânsızlığını iddia etmekte idi. XIII. asırdan beri Hasanoglu, Nesimî, Habibî, Füzulî ve Hataî'lerin kalemiyle şirleşen, XIX. asrın ortalarından itibaren bilhassa nesir vâdisinde büyük gelişmeler kaydeden ve aşağı-yukarı on milyonluk bir muhite hitab eyleyen edebî Azerî türkçesinin toptan aforoz edilmesi, şübhesiz ki, aksülâmelisiz kalmıyacaktı. Hele, Osmanlı türkçesinin kendi vatanında mevkii sarsılmış olduğu ve sade türkçe taraftarlarının kuvverlenmiş bulundukları bir sırada bu aksülâmelin daha kuvvetli olacağını pek tabii bulmak lâzım idi.

Resûl-Zâde Mehmed Emin Bey "Şelâle"ye yazdığı "Dil, içtimâî bir âmil" ve "Yeni lisancılar ve türkçüler" başlıklı makaleleriyle çarpışan bu iki kutub arasında bir sentez yaratmağa muvaffak olmuştur. Dilin herkesin anlaması icab eden içtimâî bir âmil olduğunu belirten ve yeni lisancı türklerden ilham alan Mehmed Emin Bey yeni bir edebî Azerî türkçesinin artık doğmuş olduğunu müjdeliyor ve 1915'de tesis ettiği "Açık-söz" gazetesini bu orta edebî türkçe ile neşrediyordu.

Resûl-Zâde Mehmed Emin Bey, dil bahsinde olduğu gibi milliyet bahsinde de Azerbaycan Türk câmiasına yepyeni bir istikamet göstermiştir. "Dirilik" (1914—1916) dergisinde milletin ilmi tarifi yapan "Millî dirilik" başlıklı seri makalesinde millerin din birliğine değil, dil ve kültür birliğine dayandığını, müslümanlığın milleti değil, dinî bir câmia olan ümmeti ifade ettiğini esaslı bir surette izah eden Mehmed Emin Bey, milliyeti teşkil eden âmilleri birer

birer tahlil etmektedir. Bu tahlile göre millet: Dili, edebiyatı, dini, tarihi, örf, âdet ve an'anesi bir olan beşer câmiasına denir. Bu suretle milliyetin coğrafi, siyasi, iktisadi, ve başkaları gibi dar ve bir taraflı tarifi yerine, Azerbaycan Türklerinin Rusya İmparatorluğu dahilinde, hâkim ve müstevlî Rus milletiyle hiç bir münasebeti olmayan, ayrı ve müstakim millî bir mevcudiyet olduğunu tasrih eden Mehmed Emin Bey "Açık Söz" gazetesini böyle bir millî mefkûrenin organı olmak üzere neşre başlamıştır. 1918 Martına kadar devam eden bu gazeteden sonra Mehmed Emin Bey'in İstiklâl devrinde ve Kızıl istilâdan sonra, hür millî Azerbaycan matbuatının sesini duyurmak üzere, 1923 denberi muhacerette neşrettiği gazete, dergi, kitab ve risalelere dair "Azerbaycan muhacirlik matbuatının otuz yılı" adlı makalemizde ve edebî hayatının elli yılı münasebetiyle yazılan yazılarda az-çok malûmat verilmiştir. Bunlara Türkiye'nin muhtelif gazete ve dergilerinde ve Avrupa matbuatında intişar eden makaleleri de ilâve edilmelidir. İkinci dünya savaşından sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin Millî Eğitim Vekâleti tarafından neşredilmekte olan "Türk Ansiklopedisi"nde Azerbaycan'a dair maddelerin bir çoğu Resûl-Zâde Mehmed Emin Bey tarafından yazılmaktadır.

*

12 Mart 1917 inkılâbından sonra onu, artık uyanmış olan millî şuurun yaratıcı millî hareketin başında siyasi bir lider olarak görüyoruz. Muharrir, edîb ve mütefekkir Resûl-Zâde, geniş halk toplantılarında, mitinglerde, konferans, kongre ve kurultaylarda millî devlet tezini savunan ve kuvvetli mantığı ile herkesi ikna eden talâkat ve belâgat sahibi bir hatibdir. Devletler arası münasebetlerde zi-hak olarak yalnız milleti tanıyan ve devlet hudutlarını millet hudutlarına tevafuk ettirmeyi irade-i ilâhiyyeye amel telâkki eden İtalyan mütefekkir Mazzini gibi, sabık Rusya İmparatorluğu dahilinde yaşayan milletlerin sayısı kadar millî devlet kurmayı insanlık ve medeniyet bakımından zarurî ve elzem en demokratik yol olduğunu isbat eden Resûl-Zâde, bütün milletlerle beraber Rus esiri Türkler için de millî devlet kurmak hakkının tanınmasını hararet ve muvaffakiyetle müdafaa edebilmiştir. Millî mevcudiyetlerini muhafaza etmek ve millî kültürlerini geliştirmek için millî hudutları dahiline çekilip millî hürriyet ve istiklâl kavuşmalarını müdafaa etmekle beraber, bütün milletlerin cihan federasyonu câmiasında birleşebileceklerine kuvvetle inanmış ve herkesi de inandırmıştır. 7. Aralık 1918'de Bakû'da bizzat kendi açış nutkuyla faaliyete başlayan Azerbaycan Parlamentosunda istiklâl fikrinin alemdârı olan "Müsavât" partisinin beyannâmesini okurken Resûl-Zâde bu meseleye temas ederek demiştir ki: "Bizce milletin birleştirici çimentosunu teşkil eden âmil yalnız din olmayıp millî şuurla tarif edilen millî emeldir. Bizce birleşmiş Türk milleti cihan medeniyetine orijinal ve zengin bir kültür ilâve edebilecektir. Biz daha geniş bir esasın-cihan federasyonunun ve milletler cemiyetinin tahakkuk edeceğine iman ediyoruz."

Çarlığın devrilmesinden bir ay bile geçmeden, 1917 yılının Nisan ayı başlarında Bakû'daki "İsmailiye Sarayı"nın muhteşem salonunda toplanan "Kafkasya Müslüman Kurultayı"nda, Çarlığın yerine konacak müstakbel rejim meselesi muvacehesinde Türklerin alacakları durum müzakere ve münakaşa edilirken, yalnız dinî ve kültürel muh-

sebetlerde zi-hak olarak yalnız milleti tanıyan ve devlet hudutlarını millet hudutlarına tevafuk ettirmeyi irade-i ilâhiyyeye amel telâkki eden İtalyan mütefekkir Mazzini gibi, sabık Rusya İmparatorluğu dahilinde yaşayan milletlerin sayısı kadar millî devlet kurmayı insanlık ve medeniyet bakımından zarurî ve elzem en demokratik yol olduğunu isbat eden Resûl-Zâde, bütün milletlerle beraber Rus esiri Türkler için de millî devlet kurmak hakkının tanınmasını hararet ve muvaffakiyetle müdafaa edebilmiştir. Millî mevcudiyetlerini muhafaza etmek ve millî kültürlerini geliştirmek için millî hudutları dahiline çekilip millî hürriyet ve istiklâl kavuşmalarını müdafaa etmekle beraber, bütün milletlerin cihan federasyonu câmiasında birleşebileceklerine kuvvetle inanmış ve herkesi de inandırmıştır. 7. Aralık 1918'de Bakû'da bizzat kendi açış nutkuyla faaliyete başlayan Azerbaycan Parlamentosunda istiklâl fikrinin alemdârı olan "Müsavât" partisinin beyannâmesini okurken Resûl-Zâde bu meseleye temas ederek demiştir ki: "Bizce milletin birleştirici çimentosunu teşkil eden âmil yalnız din olmayıp millî şuurla tarif edilen millî emeldir. Bizce birleşmiş Türk milleti cihan medeniyetine orijinal ve zengin bir kültür ilâve edebilecektir. Biz daha geniş bir esasın-cihan federasyonunun ve milletler cemiyetinin tahakkuk edeceğine iman ediyoruz."

tariyetle kifayetlenen "vâhid ve merkeziyetli Rusya Cumhuriyeti" taraftarlarının sağdan ve soldan gelen hücumlarına karşı Türk demokrasisinin millî devlet tezini, merhum Yusufbeyli Nasib Bey ile beraber, yalnız Resûl-Zâde Mehmed Emin Bey savunabilmiştir. 1-11 Mayıs 1917'de, Moskova'da toplanan Rusya Türklerinin büyük kurultayında da şiddetle çarpışan bu iki tezdin millî devlet tezi Resûl-Zâde Mehmed Emin Bey'in raporundan ve müdafaa nutkundan sonra kabul edilmiştir.

Bolşeviklerin hâkimiyeti ellerine almaları milletlerin medenî ve kanunî yollarla meşru haklarını elde etmelerini imkânsız kılmişti. Millî iradelerine dayanan Rus olmayan milletler istiklâllerini ilân ederek birer birer Rusya'dan ayrılıyorlar idi. Moskova Kurultayında alınan karara dayanarak Kırım, Idil-Ural, Türkistan ve Şimalî Kafkasya Türk ve müslümanları da millet meclislerini toplayarak harekete geçmişlerdi. Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistanı ihtiva eden Cenubî Kafkasyada ise, bu milletlerin son Rusya Parlamentosundaki mebuslarından mürekkep bir komite oturuyordu. Merkezî Rusya hükûmetinin meydandan kalkması üzerine bu komite, 11. Kasım 1917 de, yâni bolşeviklerin hurucundan dört gün sonra, selâhiyetini "Mavera-yi Kafkas Komiserliği" adını taşıyan muvakkat bir hükûmete devretti. Bu hükûmet de kurucular meclisine seçilmiş olan Azerî, Gürcü ve Ermeni mebuslardan ibaret bir "seym" meclisi davet ederek, Şubat 1918'de, idareyi onun eline verdi. "Müsavat" partisinin 15. Şubat. 1918 tarihli "seym" içtimaında ilân ettiği beyan-nâmeğe göre bu meclis memleketin bütün hâkimiyet ve hükümlerlik hakkını temsil eden kurucular meclisi selâhiyetini hâizdir. Memlekette yalnız bu mecl-

lise karşı mes'ul bir hükûmet vardır. Yâni Mavera-yi Kafkasya fi'len Rusya'dan ayrılmıştır. Ve bunu hukuken ayrılma hâdisesi takip edecek ve bu hâdisede Resûl Zâde Mehmed Emin Bey'in büyük ve müessir bir rolü olacaktır.

Başta "Müsavat" olmak üzere, muhtelif siyasî partilere mensup Azerbaycanlı mebuslar "seym"de bir fraksiyon hâline gelmişlerdir. Sonraları "Millî Şurâ" hâline gelip Azerbaycanı müstakil ve demokratik bir cumhuriyet ilân edecek olan bu fraksiyonun reisi Resûl Zâde Mehmed Emin, muavini de istilâ hareketinin büyük ve âteşin ideologu ve "Müsavat" partisinin müessislerinden, Azerbaycan'ın son Başvekilî Yusufbeyli Nasib Bey'dir.

"Seym" meclisinin üyesi, ekseriyet partisinin lideri ve Azerbaycan fraksiyonu reisi sıfatıyla Resûl Zâde Mehmed Emin Bey'in Kafkasya istiklâli ve Kafkasya konfederasyonu mevzuundaki kuvvetli ve harareti nutukları için "Mavera-yi Kafkasya seyminin" matbu stenografyası ile "Mavera-yi Kafkasya ile Gürcüstan'ın haricî siyasetine âit vesikalar ve materyallar" adlı eserde ve "İstiklâl" adıyla tek nüsha olarak basılan (Bakû 1919) dergide geniş malûmat vardır. Bu ilk kaynaklarda Resûl-Zâde Mehmed Emin Bey'in bilhassa 9. Nisan. 1918 de irâd ettiği tarihî nutku, Kafkasya'nın mukadderâtını tayin ve Yeni Kafkasya tarihinin başlangıcını teşkil eden bir nutuk olarak kalacaktır.

Kafkasya'nın Rusya'dan ayrılmasına önayak olan Azerbaycan fraksiyonu daha 6 ve 7 Nisan tarihli toplantısında şöyle bir karar almış idi: "seymin Azerbaycan fraksiyonu Mavera-yi Kafkasya istiklâline şiddetle taraftardır. Eğer başka partiler bu meselâde taraftarlık göstermezlerse, biz Azerbaycan istiklâ-

linin ilânı imkânlarını düşünmeğe mecbur kalacağız”.

Resûl-Zâde Mehmed Emin Bey'in seymin 9. Nisan tarihli toplantısında Kafkasya'nın resmen istiklâlini ilân etmesi ve Rusya'dan tamamiyle ayrı müstakil bir devlet hâline gelmesi gerektiğini müdafaa eden bu nutkundan sonra, Rusların muhalefetine rağmen seym bu teklifi kabul etmiş ve Maverâ-yi Kafkasya müstakil ve konfederatif bir cumhuriyet olmuştur. Bu suretle istiklâlini ilân eden Maverâ-yi Kafkasya'nın 13 Nisanda kurulan ilk hükûmeti beyannamesini okurken Resûl-Zâde “bu istiklâlin Şimalî Kafkasya'ya da içine aldığı tasavvur ettiğini ve hükûmeti Şimalî Kafkasya ile Cenûbî Kafkasyayı birleştirmek için tedbirler itihaz edeceğine ümidvâr olduğunu” söylemiştir.

Kafkasya'nın istiklâli ve bir konfederasyon hâlinde birleşik bir devlet vücûda getirmesi tezi Resûl-Zâde'nin her zaman ve her fırsatta müdafaa ettiği bir tez olacaktır. Maverâ-yi Kafkasya konfederasyonu inhilâl ettikten beş ay sonra bile 12. 11. 1918 tarihli “Azerbaycan” gazetesinde Resûl-Zâde'nin şu beyanatını okuyoruz:

“Azerbaycanı, birleşik devletlerden ibaret Kafkasya'nın konfederatif bir uzvu hâlinde tasavvur ediyorum. Bu konfederasyona Azerbaycan, Gürcüstan, Ermenistan ve Şimalî Kafkasya dahil olmalıdır. Bu fikri Maverâ-yi Kafkasya seyminde de müdafaa ediyorduk. Fakat objektif şartlar, maalesef bu arzumuzun gerçekleşmesine mani oldu.”

7. Aralık. 1918'de Şura-yi Millî reisi sıfatıyla Azerbaycan parlamentosunu açarken söylediği nutukda da bu temenniye bir defa daha tebarüz ettiren Resûl-Zâde, “Müsavır” partisinin beyannamesini izah ederken de aynen şunları söylemiştir:

“... Kafkasya öyle bir vaziyet karşısındadır ki, bu kıta üzerinde kurulmuş olan cumhuriyetler müttekabil dostluk ve tesanüd yapmadan yaşayamazlar. Ona göre hükûmetin haricî siyasetindeki meselelerden biri de Kafkasya birliği yaratmaktan ibaret olmalıdır.”

Kafkasya'nın istiklâl hareketini ta iptidadan beri sempati ile karşılayan Osmanlı Devleti ile Batum'da müzakereler bir neticeye bağlanmadan, Almanya'nın razyiki ile konfederasyon inhilâl etmiş, 26 Mayıs'ta Gürcistan, 28 Mayıs'da da Azerbaycan ile Ermenistan istiklâllerini ilân etmişlerdir. Bu hâdiseden biraz evvel, 11. Mayıs. 1918'de, Şimalî Kafkasyadaki istiklâlini ilân etmiş bulunuyordu. Osmanlı Devleti Kafkasya cumhuriyetleriyle ayrı ayrı müzakereye girişmiştir. Bu cumhuriyetlerden Azerbaycan ile Şimalî Kafkasya çok müşkül bir durumda idiler. Zira memleketlerinin bir kısmı düşman işgali altında idi. Bakû'da yerleşen Kızıl çeteler Gence üzerine yürüyor ve bütün Azerbaycanı tehdit ediyordu. Böyle bir durumda Osmanlı Devleti ile Azerbaycan arasında akdolunan muahede Türkiye'nin askerî yardımını da temin etmiştir. Muahedeyi Azerbaycan namına Şurayı Millî reisi Resûl-Zâde Mehmed Emin ve Hariciye Nazırı Mehmed Hasan beyler imza etmişlerdir. 17. Haziran 1918'de Gence'de Resûl-Zâde Mehmed Emin Bey'in reisliği altında toplanan Millî Şura bu muahedeyi tasdik ettiği zaman Kızıl çetelere karşı cephede harb eden Azerbaycan kıt'aları Türkiye'den ilk askerî yardımı almış bulunuyorlardı. Millî Şura Fetih Ali Han'ın riyâsetinde ikinci hükûmeti kurmuş ve tatil etmeden evvel İstanbul'a murahhas bir heyet göndermiştir. Heyetin başında Resûl-Zâde Mehmed Emin Bey duruyordu. Burada

Gürcistan, Şimalî Kafkasya ve Ermenistan heyetleri de vardır. Almanya'nın da iştirakiyle açılması tasavvur olunan konferansda Kafkasya meselesi görüşülecektir. Fakat Almanya Kafkasya milletlerinin, biihassa Azerbaycan'ın istiklâl hareketine aykırı hareketinde devam etmektedir. Temmuz 1918'de birleşik kurtuluş ordusu düşmanı denize dökmek üzere Bakû surlarına dayanmıştır. Buna karşı Sovyet Rusya, Almanya ile gizli bir muahede akdediyor. 28 Ağustos 1918'de Berlin'de imzalanan ve Brest-Litovsk muahedesine zeyl adını taşıyan bu gizli anlaşmaya göre, Almanya "üçüncü bir devlet" ordusunun Kafkasya'da "muayyen bir hattı" geçmesine dair kendi üzerine bir takım taahhüdler alıyordu. Anlaşmada adı zikredilmeyen, fakat göz önünde tutulan "üçüncü bir devlet", birtabi Osmanlı Devleti, muayyen hat da Kür ırmağı idi. Almanya, Bakû da dahil, bütün doğu Azerbaycan'ı Rusya'ya terke rıza göstermişti. Buna mukabil Bakû petrolünü Rusya ile yarı yarıya bölüşeceklerdi. Bu münasebetle İstanbul gazetelerine verdiği beyanâtında "Almanya Azerbaycanı başsız bir beden hâline getiriyor" diyen Resûl-Zâde Mehmed Emin Bey 12 Eylül 1918'de, sureti tarafsız devletlere olmak üzere, Almanya ve müttefiklerine bir protesto notası vermiştir. Osmanlı-Azerbaycan anlaşmasından sonra genç Azerbaycan cumhuriyetinin diplomasi faaliyetinde ikinci mühim safhayı teşkil eden bu vesikada deniliyordu ki:

"Azerbaycan ahalisi, Rusya ihtilâlinde ilân edilip Brest-Litovsk'da Rusya hükûmeti tarafından da teyid edilen "her millletin kendi mukadderâtını bizzat kendisinin tayin etmek hakkına malik" olmasından bilistifâde asırlardan beri altında ezildiği Rus boyunduruğu-

nu üzerinden silkip ilân-ı istiklâl eylemişse de, salüfüzzikir muahedeye bir munzam olarak akdedilen muahede ile Alman hükûmetinin, Azerbaycan'ın tabii payitahtını, menba-ı ilim ve irfanını, iktisadî ve siyâsî merkezini teşkil eden Bakû şehrinin Rus hâkimiyeti altında kalmasına muvafakat eylemekle pek müteessir ve mütecllim olmuştur."

Bakû'nun Azerbaycan'a âit ve Azerbaycan'dan ayrılmaz bir parça olduğunu coğrafî, tarihî, kavmî, millî, dinî ve istatistik delillerle isbat eden nota şu cümlelerle bitiyordu: "İşte bütün bu meşru sebeblere binaen, memleketin istiklâlini fethetmek fikrinden hiç bir zaman sarf-ı nazar etmeyen Azerbaycan ahalisi, Bakû'yu istirdad etmek arzusun-
dan dahi hiç bir suretle nükûl edemiyecektir. Bu mesele Azerbaycan için yalnızca tevsî-i arazi meselesi teşkil etmeyin bir hayat ve memat kaziyesi şeklini iktisab eylemiştir".

Gerçekten 15 Eylül 1918'de Bakû kurtarılmış ve müstakil Azerbaycan Cumhuriyetinin hükûmeti bu şehre taşınmış bulunuyordu. Bu hâdiseden bir ay sonra Almanya ve müttefikleri mağlûb olmuş ve Mondros mütarekesiyle Osmanlı Devleti Kafkasya'yı İngiliz işgal ordusuna terk ederek çekilmişti. İngilizler ile beraber Bakû'dan İran'a çekilmiş olan Rus kuvvetleri de tekrar dönmüş bulunuyorlardı. Düşmanın sevindiği ve milletin yeis ve kedere kapıldığı bir zamandı. Bu günlerde İstanbul'dan Bakû'ya dönen Resûl-Zâde'yi tekrar Millî Şura'nın başında buluyoruz. Bakû belediyesinin büyük içtima salonunda toplanan Millî Şura akalliyetlerin de iştirakiyle millî bir parlamento davetine karar verdi. 7 Aralık 1918'de Bakû'da, Hacı Zeynelabidin'in şark mimarisinde yaptırmış olduğu ilk Türk Kız Lisesi binasında toplanan parlamen-

toyu tarihi bir nutku ile gene Resûl-Zâde açmıştır. Onun:

"Bir defa yükselen bayrak bir daha inmez"

vecizesiyle biten iman ve ümid dolu açış nutku millî heyecanın bütün memlekette fevriyetine vesile teşkil etmiş idi. Sağından soluna kadar bir kaç siyasî partinin iştirâk ettiği parlamentoda millet vekillerinin coşkun ve sürekli alkışlarla karşıladığı bu nutkun millet içersindeki akisleri ve işgal kuvvetleri üzerindeki tesiri Azerbaycan istiklâlinin ebediyen yaşayacağını müjdeliyordu. Azerbaycan istiklâlini geçici bir hâdise telakkî edenler aldannmışlardı. Azerbaycan'ın Rus esaretinden ebediyen kurtulmuş olduğu ve bir daha Rus boyunduruğuna düşmemek azminde bulunduğu kat'iyetle anlaşılmıştı. İngilizlerle beraber gelen Rus kuvvetlerini ve onlardan sonra da müttetif işgal ordusunun memleketi tahliye etmesini sağlayan kuvvet işte bu iman kuvveti idi. Onun bu nutkundan sonra parlamentonun teşkil ettiği üçüncü Feth Ali Han hükûmetinin beyannâmesi üzerine ekseriyet partisi namına irad ettiği nutuk bir hükûmet programı değerini hiç bir zaman kaybetmeyecektir. Yeni kurulan millî devletin istinad etmesi gereken demokratik esasları, dahilî ve haricî siyasetini ve bu genç devletin "hürriyet diyarı" olarak yaşamasını birer birer izah eden bu nutuk, millî kültür temeline dayanan müstakbel demokratik anayasa projesinin taslağını da teşkil ediyordu. Resûl-Zâde Azerbaycan Cumhuriyeti'nin teşekkülünde, uğrunda bunca yıllardır çarpıştığı millî devlet mefkûresinin, pek haklı olarak, zaferini görüyor ve bu zafer neşesi ile coşuyor ve herkesi coşturuyordu. 28 Mayıs 1919'da, Azerbaycan istiklâlinin birinci yıldönümünü münasebetiyle "Azerbaycan" gazetesine verdiği beyanatta:

"Millî kültür esasına dayanması ve millî demokratik Türk devletçiliği temeli üzerine kurulması itibariyle Azerbaycan, ilk Türk devleti ve ilk müslüman cumhuriyetidir" diyor ve bunu izah ve isbat ediyordu. O günden bu güne kadar genç neslin mücadele yollarını aydınlatan bütün yazı ve hitabelerinde bu ana fikrin hâkim olduğunu görürsünüz. 15. Eylül. 1919 da, Bakû'nun düşman istilâsından kurtuluşunun birinci yıldönümü münasebetiyle, Azerbaycan istiklâli uğrunda şehid düşen kahraman Anadolu Mehmedciklerinin kardeş mezarı başında irad ettiği nutuk, Türk kardeşliğini ve Türk birliğini ifâde eden tarihî bir hitabet âbidesi olarak kalacaktır. . . .

*

Sovyet istilâsı devrinde 34 yıldanberi bu istilâya karşı devam eden mücadeleyi millî hudutlar haricinde temsil eden gene Resûl-Zâde Mehmed Emin Bey'dir. Onu gene "Müsavat" partisinin lideri olarak görüyoruz. Resûl-Zâde muhacerette çalışan Azerbaycan Millî merkezinin de reisidir. Bu millî merkez bütün Kafkasya milletleriyle bir cephe kurmağa muvaffak olmuş ve gene Resûl-Zâde'nin riyaseti altında bir "Kafkasya İstiklâl Komitesi" vücade getirmiştir. Bu millî merkez Türkistan, İdil-Ural ve Kırım gibi esir Türk illeriyle elele çalışıyor ve Rus esiri bütün milletlerle birliktir.

Azerbaycan millî dâvasını milletlerarası bir mesele yapan bu gayretlerin hedefi gasbolunmuş millî istiklâli îâdeden ibarettir. Rusların bilhassa son yıllar zarfındaki bütün gayretlerine rağmen Azerbaycan dâvasının Rusya'nın bir iç meselesi hâline girmemiş olmasını Resûl-Zâde'nin tehlikeyi önceden görmesine ve zamanında tedbir almasına medyunuz. Ona uzun ömürler sıhhat ve başarılar dileriz.

Haçlı seferleri devrinde Kafkasya tarihi üzerine

Yazan: G. Magalaşvili

I

İki kıt'ayı birbirine bağlayan Kafkasya berzahu eski devirlerden beri Avrupa ve Asya milletlerinin muhaceret yolu idi. Avrupa ve Akdeniz memleketlerini, Karadeniz vasıtasile Kafkasya sıra dağlarının bir tarafından, Mave-ray-i Kafkasyayı takiben İran, orta Asya ve Hindistana ve yine Kafkasya sıra dağlarının öte tarafından, Şimalî-Kafkasya üzerinden Volga ve Urala bağlayan mühim ticaret yolları dahi Kafkasyadan geçiyordu.

Tarihî mâzide Kafkasya etrafında, dalgaları pek tabii olarak, Kafkasya önünde durmadan içeriye dahi sızan ve bu memleketin devlet ve kültür hayatında her türlü değişiklikler icra eden siyasî, askerî, dinî, ideolojik ve sair karakteri haiz devamlı milletlerarası hâdiseler cereyan ediyordu.

Kökleri bazen Ön ve Küçük Asyada bazen Avrupada, bazen uzak Moğolistan'da ve yeni ve enyeni zamanlarda Rusyada bulunan bu hâdiseler, şu veya bu şekilde Kafkasyada akisler bırakıyordu.

Kökleri dışarıda bulunan bu hâdiseler ve cereyanların, muhtelif ve çeşitli Kafkasya milletleri ve devletleri üzerinde nasıl bir tesir icra ettiği, bilhassa tarihçiler için enteresan bir tetkik mevzuudur. Kafkasya milletleri, ancak kendi hususî etnik esasları, dinî, hanedanî ve

sair menfaatler saikile mi bu dış tesirlerin altında kalıyorlardı, yoksa onların arasındaki bin senelik sıkı komşuluk, kan bağları, yekdiğerleri üzerindeki mütakabil, siyasî-kültürel tesirleri neticesinde, onları dış dünya karşısında birleştiren muayyen ve müsterek bir bağ mı vardı? Bu, bilhassa dinî sebep ve hislerle vukua gelen hâdiseleri alâkadar etmektedir; çünkü din bakımından dört esas Kafkasya milleti hemen hemen birbirine müsavî iki kısma ayrılmaktadır: Gürcü ve Ermeniler hristiyan, Şimalî-Kafkasyalılarla Azerbaycanlılar müslümandır ¹⁾.

Din hareketleri, çok zaman, ayrı ayrı memleketler şöyle dursun, fakat aynı zamanda bütün kıt'aları saran muazzam hâdiselere inkılâp etmektedir. Tarihde böyle en mühim dinî hâdiseler, orta zamanlarda, hemen hemen bütün o devirdeki dünyayı saran, iki asır boyunca bütün Avrupa ve Ön Asya milletlerinin devlet ve dinî düşüncelerinin mihrakini teşkil eden ve medenî milletlerin hayatı inkişafı üzerinde derin izler bırakan haçlı seferleridir.

¹⁾ Kafkasya milletlerini gerek mazide, gerek halde iki dinî gruba ayırmak tamamiyle hakikate uygun değildir. XVII.—XVIII. asırlarda güney Gürcülerin ekseriyeti İslâm dinini kabul etmiştir. XVI. XVII. asırlara kadar Şimalî Kafkasyalıların bir kısmı da hristiyan idi. Son zamanlarda ancak Osetinlerin bir kısmı hristiyanlığı muhafaza etmiştir.

Hristiyan dünyasıyla İslâm dünyasının bu asırlık mücadelesinin bütün neticelerini hulâsa etmek çok güç bir meseledir. Bu mücadele bir çok devlet değişiklikleri meydana getirmiş ve haçlı seferleri Avrupa ve Yakın Doğu milletlerinin maddî ve manevî kültüründe, iz bırakmadığı tek saha kalmamıştır.

Haçlı seferlerini doğuran sebepler çoktur. Bunlar bittabi sırf dinî karakter taşımıyordu. Fakat bu seferlerin başlamasına doğrudan doğruya sebebiyet veren Bizans imparatoru Aleksi Komnen'in Roma papa II. Urban'dan talep ettiği yardımdır. 24 Kasım 1095 de Fransa'nın Klermon şehri kilisesinde papa II. Urban Kudüs-ü Serifin ve İsa'nın mezarının "dinsizlerden" istirdad etmek için haçlı seferini ilân etmiştir. Bu, hemen hemen iki asır devam eden seferlerin başlamasına vesile olmuştur. Başta Amienli Peter ve bilâhare Klervozlu Bernard olmak üzere, yüzlerce ve binlerce hristiyan varızlar, bütün hristiyanları "hac alarak" Kudüs kurtarmağa gitmeğe atesin vaizlerle davet ediyorlardı. Roma-Cermen imparatorları, Fransa, İneiltere, Macaristan kralları, Venedik doıları, büyük derebeyler ve küçük şövalveler, bütün Arupanın yüz binlerce sehirli ve köylüsü, uzun villar boynunca hemen hemen fasılasız dalgalar halinde Doğu'ya akın ediyorlardı. Orada da onları Bizans imparatorları ve küçük Ermenistan kral-ları destekliyorlardı.

İslâm dünyasının başında Araplar ve Selvek Türkleri bulunuyordu. Kafkasyalılar için su nokta enteresandır ki, İslâm liderlerinin en büyüklerinden biri olan Sultan Selâhaddin, Kafkasyanın Dövin şehrinde doğan Kafkasyalı körtlerden Eyübün oğlu Yusuf ibni Eyüp idi (1138—1193).

Ne taarruz eden hristiyanlar, ne de savunan müslümanlar içinde tam bir fikir birliği yoktu. Çok zaman dinî hasımlar, kendi dindaşlarına karşı dahi aralarında anlaşma ve birlik yapıyorlardı.

Bu sahifelerin çerçevesi dahilinde bu devrin en mühim hâdiselerini ve haçlı seferleri neticesinde vukua gelen bütün karışık vaziyetleri izaha bittabi imkân yoktur. Yalnız şunu kaydetmek mümkündür ki, haçlılarla müslümanların yaptıkları savaşlar, askerî-siyasî bakımdan beraberlikle bitmiştir. Bir taraftan haçlılar XIII. asrın sonlarında Doğu'daki bütün fûruharlarını kaybediyorlar, diğer taraftan müslümanların Avrupa üzerine yürüyüşü durduruluyor ve bu yürüyüşe ancak 150—200 yıl sonra, 1453 de İstanbulu fetheden ve daha 1683 yılında Viyanayı muhasara altına alan Osmanlı Türkleri tarafından devam ediliyor.

Haçlı seferleri o zamanki dünyanın siyasî kuvvet muvazenesini, netice itibarıyla çok az değiştirdiği halde, Avrupa'da manevî kültür ve hayatın diğer sahalarında büyük değişikliklere sebebiyet verdi. Kronolojî sırasıyla bilâvasıta haçlı seferleriyle ilgisi olan rönesans devri, ehemmiyetli dercede, haçlı seferlerinin neticesidir.

II

Bu devirde siyasî, kültürel ve ekonomik inkisafın en yüksek zirvesinde bulunan Kafkasya ile haçlı seferlerinin ne gibi alâkası olduğu meselesiyle Kafkasyalı tarihçiler elbetteki meşgul olmaktadır. Bunun için dikkat nazarımızı Kafkasvaya çevirelim.

Haçlılar, bittabi, Kafkasyada kuvvetli hristiyan Gürcü devletinin mevcudiyetini biliyorlardı. Birinci haçlı seferinde (1096—1099), Suriye ve Filistin'de bulunan Avrupalı haçlılar ara-

sında gayet popüler olan ve onlarla elçileri vasıtasıyla münasebette bulunan Kurucu II. Davud (1089—1125) Gürcüstanda saltanat sürüyordu²⁾.

Kurucu Davud hemen hemen bilâfâsıla İslâm devletleriyle mücadele yapmak mecburiyetinde kaldığı için, haçlılar onu kendilerinin potansiyel müttelikleri olarak kabul ediyorlardı. Ve Kurucu Davud, Gürcü-Abaza, Şimalî Kafkasya ve Şirvan kıt'alarından müteşekkil ordunun başında, Didgori köyünde, bazı Küçük Asya ve İran hükümdarları ile ittifak halinde Kafkasya üzerine yürüten Sultan Necmeddin-ül-Gazi üzerinde büyük bir zafer kazandığı zaman (14—15 ağustos 1121) haçlılar buna çok memnun olmuşlardı³⁾. Halep sultanı Necmeddin-ül-Gazi'yi haçlılar çok iyi tanıyorlardı. Bu mağlûbiyetten iki yıl evvel (1119) sultan Necmeddin, Antiohiya (Antakya), hükümdarı haçlı Roger'i mağlûp etmiş ve ancak Kudüs kralı Balduin'in yardımı, Roger'i tam bir imhadan kurtarmıştı.

Ayrıca haçlılar sabırsızlıkla Gürcüstanın bilâvasıta haçlı seferlerine katılmasını bekliyorlardı. Onların durumu, her zaman, iyi olmaktan çok uzak olduğundan, Gürcüstanın yardımı onlar için büyük bir kıymet ifade ediyordu.

Bu iddia, bugünkü okuyucuya, belki de mübalâğalı görünür, fakat o zamanki vaziyet bambaşka bir manzara arz ediyordu. Haçlı seferler, Gürcüstan tarihinin en kudretli krallarının saltanat sürdüğü bir devre rastlar: Kurucu II. Davud (1089—1125), I. Dimitri (1125—1156), III. George (1156—1184) ve Kraliçe Tamar (1184—1212).

O zamanki Gürcüstanın askerî kudreti hatırı sayılır derecede idi. Bir takım rakamlar ve doneler Gürcüstan ile haçlı kuvvetler arasında mukayese yapma mümkün kılmaktadır. Meselâ: ilk

haçlı sefere Avrupadan 300 bin kişi iştirak etmişti, fakat bu kuvvetlerin arasında mühim miktarda ziyaretçi (haci) kafilesi vardı. Bunun için bu sefere kat'î olarak kaç muharibin iştirak ettiğini söylemek mümkün değildir. Üçüncü haçlı seferinde Roma-Cermen imparatoru Frederik Barbaros'un etrafında Avrupanın muhtelif memleketlerinden 100 bin kadar muharip toplanmıştı. Haçlıların silâhları, vasatı olarak, müslümanlarınkinden daha kötü idi; atları avrupa cinsinden olup, On Asya şeraitine uygun değildi; üsleri denizsırı bulunuyordu ve haçlılar nakliyat ve levazımat bakımından tamamilen, ilk önce merkantalizm mülâhazasıyla hareket eden Venedik, Piza ve Cenova gibi İtalyan şehir-cumhuriyetlerinin keyfine bağlıydı. Haçlılar arasında seflik için bitmez tükenmez ihtilâflar vardı; hristiyan liderleri zaptedilen her şehir için münakaşa ediyorlardı. Ve Sultan Selâhaddin zamanında toplu İslâm mukavemeti başlayınca kadar, Avrupalıları bezimetten kurtaran İslâm cephesindeki buna benzer ihtilâflar idi.

Bu devrin Gürcü kralları, uzun askerî talim ve terbiye görmüş ve bir çok harplerde pismiş 100 bin kadar iyi silâhlanmış muharip çıkarıyorlardı. Gürcü muhariplerinin, Gürcü müverrihlerinin cinslerinin gayet iyi olduğunu sık sık tekrarladıkları, arap ve orta asya kanları ile karışık yerli atları vardı.

Başkumandan daima, herkesin mutlak itaat ettiği bizzat kral idi. Gürcülerin üssü, müverrihin dediğine göre, "köylülerin dahi asiller gibi iyi giyin-

²⁾ Reinhold Röhrich, Geschichte des Königreichs Jerusalem (1100—1291), Innsbruck 1898, S. 120.

³⁾ Galteriü Cancellariü, Bella Antiochena, mit Erläuterungen und einem Anhang herausgegeben von Heinrich Hagenmeyer, Innsbruck 1896.

dikleri" zengin memleketleri idi. O zamana göre ziraat, ticaret ve sanayi Gürcüstanda müterakkî bir vaziyette bulunuyordu. Muvassala yolları gayet muntazam idi. Meselâ: Gürcü müverrihinin ve aynı zamanda Arap tarihçisi El-Cauzi'nin dediği gibi, Kral Davud "çoşkun nehirler" üzerinde bir çok köprüler kurmuştu ve üzerinde kârvanşaraylar ve yolcular için sığınaklar bulunan raştan yollar inşa etmişti. O devir Gürcüstanının nüfusu, Plantanget devrinin İngiltere nüfusundan daha fazla idi. Devlet gelirleri ise o devrin İngiltere veya Fransa gelirlerini geçiyordu⁴⁾.

Gürcü ordusunun uzun mesafeler katedebildiği de meşhur 1210 seferi misalinden açıkça görünmektedir. Bu seferde Gürcüler Nahçıvan, Merend, Tebriz, Miyane, Zengân ve Kazvin üzerinden yürüyerek Horasana girmişlerdi. Ordunun katettiği mesafe, aşağı yukarı, Gürcüstan hudutlarından Suriye hududuna kadar olan mesafe kadardır. Gürcüler Kafkasyadan Suriye ve Filistine giden yolları da çok iyi biliyorlardı. Kadim devirlerden beri Kafkasya ile Suriye arasında canlı münasebetler mevcut idi. Bu memleketlerde (Suriye ile Filistinde) Gürcüler tarafından inşa edilmiş bulunan bir çok kilise ve manastırlar vardı. Suriye ve Filistinde bulunan Gürcüler daima vatanlarıyla sıkı irtibatla bulunuyorlardı.

Gürcü ruhanileri ve Gürcü cemaatı orada o kadar idi ki, Gürcü kralı IV. Bagrat 1050 yılında onlar için hususî bir piskopos tayin etmek mecburiyetinde kalmıştı⁵⁾.

Yukarıdaki izahattan anlaşıldığı gibi, Gürcülerin haçlılara yardım için Filistin üzerine yürümesi o devirde pek de imkânsız bir şey değildi. Bunu haçlı liderleri de pek âlâ bildiklerinden Gürcüsta-

nın yardımını istiyor ve bekliyorlardı. Fakat bu yardım ne Kurucu Davud zamanında, ne de ondan sonra yapılmadı.

Gürcülerin doğrudan doğruya haçlı seferlerine iştirak etmediklerini anlamak için, o zamanki Gürcüstanın durumu ve o devrin en şayanı dikkat mümessili Kral Kurucu II. Davud'un şahsiyeti üzerinde kısaca durmak icap etmektedir. Çünkü onun şahsiyeti ve faaliyeti izah edilmeden, onun ve işlerinde bütün dünyaca tanınmış torununun kızı Kraliçe Tamar'ın da bulunduğu haleflerinin devrindeki Gürcüstanın mütevalî inkışafı hakkında bir fikir edinmek mümkün değildir.

Kurucu II. Davudun saltanatı, seferleri kral II. Bagrat (978—1014) ve IV. Bagratın (1227—1072) esas itibarile Gürcü-Abaza topraklarının "toplanma ve birleştirme"sini bitirdikleri bir devirde baslar. Onlar bir çok devlet ve kilise ıslâhatı yaparak müteakip devrin esasını koymuş bulunuyorlardı.

Fakat Kurucu Davudun babası II. George Kuropalat'ın saltanatı zamanında (1072—1087), Gürcüstan tarihinde sık sık rastladığımız büyük derebeylerin kralla ve kendi aralarındaki mücadeleleri neticesinde yeniden iç karışıklıklar vukua geliyor. Bundan başka, aynı zamanda, Küçük Asyada Bizans imparatorluğunun harabeleri üzerinde, Gürcüstan ve bütün Maveray-i Kafkasyaya sıkı baskıda bulunan Alp-Aslan (1063—1072) ve Melik Şah'ın (1072—1092) Türk-Selçuk devleti yerleşiyor. Kral II. George, Selçuk sultanlarının, kendi üzerinde hükümlanlık hakkını kabul etmek mecburiyetinde kalıyor. Gürcü müverrihlerinin dediklerine göre, Sel-

⁴⁾ Iv. Cavahşvili, "Gürcüstanın ekonomik tarihi" (Gürcüce), Tbilisi, 1910.

⁵⁾ R. Janin, Les Géorgiens à Jérusalem, "Etudes d'Orient", Paris 1913, Nr. 98, 100.

çok kabileleri kıtlamak için Gürcüstan'a giriyorlardı ve yerli halka eziyet ediyorlardı. Bittabi, bütün bunlar, Gürcüstanın vaziyetini sarsıyordu. Maamafih Gürcüstanda hükümlanlık idesi o kadar kuvvetli idi ki, genç kral (II. Davud tahta çıktığı zaman 16 yaşında idi) kısa bir zamanda iç ve dış müşkülâtı yenmeğe muvaffak oldu.

Tahta çıktıktan bir müddet sonra asi derebeylerin hakkından gelen II. Davud, Gürcüstan topraklarını yavaş yavaş yabancıardan temizlemeğe başladı. II. Davud, aynı zamanda, gayelerine ulaşmak için bir sıra mühim tedbirler ittihaz etti. Bunların içinde en ehemmiyetlisi kurduğu muntazam ordu idi.

II. Davud'a kadar Gürcü ordusu, ihtiyaç zamanında kral tarafından çağırılan derebeyi topluluklarından ibaret idi. Kralın ve büyük derebeylerin muhafaza kıt'alarıyla muhtelif kalelerdeki küçük garnizonlar dışında Gürcüstanda daimî ve muntazam askerî birlikler mevcut değildi. Ordu toplandığı zaman, kralın muhafaza kıt'ası hariç, muharipler kendi eristavalarına (prens ve derebeyi) tâbi bulunuyorlardı. Bu eristavalar, hemen hemen kral kadar selâhiyet sahibi olan birer küçük kraldı. Bunlar ya kral tarafından tayin ediliyor veya tastik ediliyorlardı. Maamafih bunların çoğu, merkezî hükûmetin kuvvetlenmesiyle, kısmen istiklallerini kaybetmiş olan kabile reislerinin vârisleriydi. Böyle bir askerî teşkilât, kralı kısmen büyük derebeylere⁶⁾ tâbi kılıyordu. Onların sadakat ve yardımlarını temin etmek için kralların onlara ya tazyik yapmaları, ya taltif etmeleri, ya evlenmelerle bağlar tesis etmelerini ve ilh. icap ettiriyordu.

Kurucu Davud, derebeyi kıt'alarından başka, gerek kendi derebeylerine

karşı ve gerek, esas itibarile, askerî-siyasî hedeflerine ulaşmak için, kuvvetli ve muntazam bir ordu teşkili lüzumuna kanaat getirdi ve bu daimî orduyu Şimalî - Kafkasyalılardan - Kıpçaklardan kurmağa karar verdi⁷⁾.

Bunun tahakkuku için Kıpçak hanlarıyla uzun müzakereler yapmak icap ediyordu. II. Davud'un karısı kraliçe Guranduht'un en büyük Kıpçak hanı Saraga'nın oğlu Atrag'ın kızı oluşu, onun bu teşebbüsünü kolaylaştırıyor-du. Müzakerelerin sonuna doğru II. Davud, kendi mtsignobart-uhutses'i (başbakan) Georg Çkondideli'nin refakarında, Osetin hükümdarlarının onu karşıladıkları, Osetin ülkesine gitti. Osetinlerle o zamana kadar ihtilâf halinde bulunan Kıpçak hanları dahi Osetin ülkesine geldiler. Müverrihin dediğine göre, "o, yâni kral Davud, bu iki milleti kolaylıkla birleştirmeğe muvaffak olmuştur". Osetinler II. Davud'a Daryal kalesini ve "Kafkasya ile Osetyanın diğer bütün kalelerini" teslim ve Kıpçakların "sulh yolundan" geçerek Gürcüstan'a girmelerine müsaade etmişlerdir.

⁶⁾ Böyle büyük derebeyler, meselâ, Orbeliani ailesi idi. Orbeliani ailesi Bagratidlerden sonra Gürcüstanın en meşhur ailesiydi. Bu aileden bir çok meşhur kumandanlar, devlet adamları, edipler ve saire yetişmiştir. Orbeliani ailesinin Gürcüstanın muhtelif yerlerinde geniş arazileri, şehirleri, kaleleri, hususî manastır ve kiliseleri vardı ve onlar bilâvasuta imparatorlar ve sultanlarla münasebetlere giriyorlardı. Orbelianilerin Bagratidlerle olan asırlık rekabetleri, onların XII. asırda tamamiyle Gürcü krallarına tâbi olmalarıyla bitti. Fakat, bundan sonra dahi Orbelianiler Gürcüstanın devlet ve kültür hayatında büyük rol oynamışlardır.

⁷⁾ Askerî hizmete yabancıları davet etmek olaylarına derebeylik devrinin hemen hemen bütün devletlerinde rastlamak mümkündür. İmparatorlar, krallar ve saire bunu merkezin kuvvetini artırmak için yapıyorlardı. Nitekim Fransız kralları İsviçre kıt'alarını istihdam ediyorlardı.

Bu, küçük mikyasta, bir halk muhacereti idi. 45 bin kıpçak muharibi, aileleriyle birlikte, Gürcüistana göçmüş-tür⁸⁾.

Profesör I. Cavahişvili'nin kanaatine göre, Gürcüistana göç etmiş Kıpçakların sayısı 200 bini geçiyordu.

Kral Davudun siyaseti, Gürcüistan ile Şimalî-Kafkasyanın sıkı bağlılığını ve Şimalî Kafkasyalıların ona yardımını intaç ettirmiştir.

Kurucu Davudun Ermenilerle de münasebeti elbette dikkattir. Ermenilerin sempatisi ve gönüllü yardımları olmamış olsaydı II. Davudun ve haleflerinin bazı plânlarının tahakkukuna imkân olmazdı. Bu kralların siyasetine mühim Ermeni komponent'lerinin girdiğini kaydetmeden geçemeyeceğiz. XI. asrın ortasında Kafkasyadaki son Ermeni krallıkları (Ani ve Kars) Bizanslıların, sonra da Selçukların hâkimiyetine geçiyor. Kurucu Davud bu toprakların Gürcüistana ilhakına başlıyor. Ona bu manevî hakkı, o devrin anlayışına göre, Ermeni Bagratidler koluyla olan akrabalığı ve aynı zamanda bu topraklarda yaşayan ahalinin arzusu veriyordu⁹⁾. XII.—XIII. asır Ermeni müverrihi Edesli Matvey yazıyor ki, Kral II. Davud iyi kalblidir, Ermenilere karşı müstfikdir ve Ermeni halkı, onlar için manastırlar, kiliseler ve saire kuran II. Davudun etrafında toplanmıştır¹⁰⁾.

Gürcü krallarının unvanlarında, Kurucu Davudun babası II. Georg'un unvanında bile, Ermenilerin kralı unvanı da vardı. Bu, bizim anlattığımız devirde, şeklen olmayup, büyük ölçüde gerçekliğe revafuk ediyordu.

Kurucu Davud, keza, Doğudaki komşularıyla olan münasebetlere de büyük ehemmiyet veriyordu. Gürcüistanın, bilhassa, Şeki ve Şirvan hükümdarlarıyla sıkı bağları vardı. II. Davud büyük

kızı Tamar'ı Şirvan şahı I. Afsartan'a vermişti. Afsartan Kurucu Davudun himayesini kabul etmişti. Bu siyasî bağa gerek Gürcü kralları, gerek Şirvan şahları çok kıymet veriyorlardı¹¹⁾.

1123 yılında, yukarıda Şirvanlıların da iştirak ettiğini kaydettiğimiz Didgor muharebesinden (1121) iki sene sonra, Gürcülerle Şirvanlılar bir defa daha

⁸⁾ Rus vak'anüvisleri "kıpçakları", "Polovçî" veya "Kuman" olarak tesmiye ederler; Gürcü tarihçileri bu ad altında aynı şeyi kastetmiyorlar. Gürcü tarihçilerinin kullandıkları bu ad, görünüşe göre, etnik olmayup, Polovçîlerin hâkimiyeti altında bulundukları anlaşılan Şimalî Kafkasyalılardan bazı kabileler için toplayıcı bir ad olarak alınmaktadır. Gürcü tarihinde etnik menşeden asla bahsedilmez. Çok ihtimal ki burada, hâkim zümresi Polovçî, belki de kısmen Polovçî rüesasından ibaret olan, yerli-Kafkasyalı-kıpçaklar kasdedilmiştir.

Bu mülâhaza ile hareket etmiş olacaktı ki, Z. Avalişvili "Haçlılar devrinden..." adlı eserinde (gürcüce), Paris 1929 ve D. Vaçnadze, "Kuzey ile güney arasında Gürcüistan", Paris 1936, eserinde, izah etmeden kıpçakları Cerkes olarak zikrederler. Bilindiği gibi "cerkes" de etnik bir ad olmayup Adige kabileleri için, bazen de bütün Kuzey Kafkasyalıları için, toplayıcı bir addir; nitekim bugünkü Türkiyede bütün Kuzey Kafkasyalıları, çok zaman, Cerkes adlanmaktadırlar. Kıpçakların Gürcüistana gelişinden 80—100 yıl sonra Tamar devri tarihçileri, bazı şahsiyetlerden bahsederken "na-kıpçagari" sözlerini ilâve ederler ki, sabık kıpçak ve yahut kıpçak aslından manasına gelir. Tamarın saltanatından sonra bunların izleri Gürcüistanda yavaş yavaş kayboluyor. Bütün Kıpçaklar hristiyanlığı kabul ederek bilâhare gürcüleşmişlerdir.

⁹⁾ Büyük Vardan, "Bütün dünya tarihi", Moskova, 1861, sahife 156—157. I. Cavahişvili, Gürcü milletinin tarihi, 2. kısım, sahife 526.

¹⁰⁾ M. Brosset, Additions et Eclaircissements à l'histoire de la Géorgie, St. Pétersbourg 1851, p. 230.

¹¹⁾ Malûm olduğu üzere, Şirvan-Sah sülâlesinin bir kısmı (gürcüce: Şirvanşah, Sarvanşah) XII.—XIII. asırlarda Gürcüistana geçmiştir. Abdul-Selvar-Şirvanşah kralıceden Abhazistanı mülk olarak aldı. Abhazistan hükümdarları Sarvasidze (Servasidze) soyu, anlatıklarına göre, Şirvan-Sahlara dayanmaktadır. Tafsîlât için bak: "Şehzade Vahuş'tın tarihi", D. Bakradze'nin redaksyonu altında, Tbilisi 1885, sahife 183.

birlikte Şimalî İrana karşı karbetmek mecburiyetinde kalıyorlar ¹²⁾).

Düşmanlara karşı amansız ve cesur olan ve ciddi bir şahsiyete malik bulunan II. Davud, aynı zamanda, âlicenap, cömert ve hayırsever bir adamdı. Gayet dindar olan II. Davud, kendisinin "tahsil-siz", "gayri ruhanî", "seferlerde ve harplerde yetişme" olduğunu söylerdi. Gerçekte ise II. Davud müstesna bir tahsil görmüştü. O devrin en mühim manevî gıdası olan ilâhiyat şöyle dursun, fakat aynı zamanda tarih, felsefe ve astronomi onun en sevdiği ilimlerdendi. Kral Davudu, keza, Gürcü, İran ve Arap edebiyatına karşı mcrak sarmıştı. Kısmen bize kadar gelen "Nedamet şarkısı"na göre hüküm verilirse, bizzat kendisi de kabiliyetli bir şairdi. Bu büyük tâcidar büyük bir gayretle tarihî tetkiklerde bulunuyor ve "ilk kralların mazideki faaliyet ve mukadderatlarında", "istikbal için kararlar" arıyordu. Kral Davudun müverrihine göre, kadim kralların hayatı ona hem örnek hem de ihtar teşkil ediyordu.

II. Davud gayet dindar olup sadık ortodoks bir hristiyandı. Bu da, onun kiliselere gösterdiği fevkalâde ihtimamdan kolayca anlaşılmalıdır. II. Davud kilisede bir çok ıslâhat yaptı (1103 de Ruis-Urbis kilise meclisi). Bir çok kilise ve manastırı yeniden inşa ve tamir ettirdi; 1106 yılında, "maddî ve manevî fazilet sahibi", temiz, dindar ve âlim kimseleri içine topladığı meşhur Gelat kilise ve manastırını inşa ettirdi. Müverrihin heyecanla anlattığına göre, Kurucu Davud, Gelat'dan "bütün doğu için, bütün iyiliklerin mucizesi, ilmin atası, yeni Atina olan, fakat mâneviyat sahasında bir çoklarından üstün ikinci bir Kudüs" yarattı.

Bütün bu icraat, II. Davudun dinine karşı gayet bağlı olduğundan şüphe

birakmıyor. Onun bu vasfını, mâdeni paralar üzerindeki "abd-ul mesiya" ve "İsanın kılıcı" gibi ibareler de teyit etmektedir.

Fakat bu tâcidarın âlicenaplığı, geniş görüşü ve kuvvetli devlet bilgisiyle şahsî asaleti, ona, din bakımından bir taraflı olmasına müsaade etmiyordu. Artık çoktan anlaşılmıştır ki, Kral Davud İslâm düşmanı olmayup, bilâkis, bizzat İslâm tarihçilerinin yazdıklarına göre, İslâm dininin hâmisî idi.

II. Davud İslâm kültür ve ilmini yüksek rutuyor ve Hazreti Muhammed'in dinine hürmet ediyordu. Elimizde buna teyit edecek bir çok deliller vardır. Meselâ: Kral II. Davud, bir çok müslümanların yaşadığı paytahtı Tifliste, onlara muhtelif imtiyazlar veriyor, hristiyanlara da müslümanların dinî hissiyatını rencide edebilecek veya ibadetlerine manî olacak her şeyi yasak ediyor ¹³⁾.

Mehmed-ül-Hamcki'ye ¹⁴⁾ göre, kral İslâm ilmini hakkile biliyor ve Kur'anın muhtelif bahisleri hakkında Gence kadısı ile ilmi münakaşalara giriyordu. El-Aynî'nin ¹⁵⁾ anlattığına göre de, kral veliahtla beraber cuma günleri camiye gelerek ibadeti, Kur'anın okunmasını ve vaizleri dinliyor ve din adamlarına ihsanlarda bulunuyordu. İbni-el-Cevzi de diyor ki, Gürcü hristiyan kralının müslümanlara gösterdiği ihtimamı ve hürmeti, bizzat İslâm hükümdarları

¹²⁾ XI—XIII. asırlarda, Büyük Selçuklar imparatorluğunun inhitatından sonra, bugünkü Türkiye ve İran arazilerinde, birbirleriyle rekabet eden müstakil ve varî müstakil bir çok sultanuklar, imaret, atabeklik ve saire teşekkül ettiğini, okuyucu bilmelidir.

¹³⁾ Ch. Defrémery'de arap ve İran tarihçilerinin malûmatı. *Fragments de géographes et d'historiens arabes et persans inédits*, Paris 1849, pp. 480 et 484—486.

¹⁴⁾ M. Brosset, *Additions*, etc. p. 237.

¹⁵⁾ M. Brosset, *Additions*, etc., p. 241.

kendi dindaşlarına göstermiyorlardı. Aynı tarihçinin anlattığına göre, Kral Davud İslâm kültürüyle o kadar alâkadar oluyordu ki, sufilere ve müslüman şairlere yurd inşa ediyor; onları maddeten destekliyor ve onlara bayram meclisleri tertip ediyordu¹⁶⁾.

Kurucu Davudun aktif bir şekilde haçlı seferlerine katılması için ortada bir sebep yoktu. Kudüsteki mukaddes hristiyan mabedlerine, Gürcüler daima serbestçe girmek hakkını haiz buluyorlardı. Bu hususta her hangi bir müşkülât zuhurunda ise, Gürcü kral-ları Filistin ve Mısır İslâm hükümdar-larıyla, bu gibi müşkülâtı, daima mü-zakere yoluyla hallediyorlardı. Böyle müzakereler gerek haçlı seferlerinden evvel ve sonra ve gerek haçlı seferleri zamanında bile yapılmıştı.

Bizans imparatorları haçlı seferlerinin yardımıyla On Asyadaki hâkimiyetle-rini yeniden tesis etmek istiyorlardı.

İlk haçlı seferi zamanında, İstanbula gelen haçlı liderler fethedecekleri top-rakların Şark imparatorluğunun bir kısmı olduğuna ve imparator I. Alek-si'ye aidiyetine dair imparatora yemin etmek mecburiyetinde kalmışlardı.

Aleksî bunu kolay elde edememişti; bazen silâhlı kuvvete bile baş vurarak haçlı liderler üzerinde büyük bir baskı yapmak mecburiyetinde kalıyordu. Ni-tekim Bouillonlu Gottfrid bu suretle yemine icbar edilmişti.

On Asyada Bizans imparatorlarının nüfuzunun artması ve bu suretle bu devletin Kafkasyanın cenubunda ve bizzat Kafkasyada kuvvetlenmesi, bü-tün gayretiyle tam bir istiklâl için çalış-an Kral Davudun işine gelmiyordu. Bir çok Gürcü krallarının içinde o, ilk defa, Gürcüstanı zahiren Bizansa bağ-layan "Kuropalar"¹⁷⁾ unvanını reddediyor. Bu bağ tamamen sembolik oldu-

ğu halde, Kral Davud buna bile ehem-miyet vermiyordu.

Kral Davud zamanında, selefleri I. George ve IV. Bagrat'ın, Büyük Da-vud Kuropalar'ın (1001) vasiyetnamesi yüzünden, Bizans imparatorları Bulgar cellâdı II. Vasil (972—1025)¹⁸⁾ ve IX. Konstantin (1025—1028) ile vukua ge-len ve uzun yıllar devam eden harpler henüz hatıradan silinmemiştir.

Bu harpler IV. Bagrat zamanında Gürcüstanın mağlûbiyeti ve tahribi ile bitiyor. Bizanslılar, İslâm fatihlerinden farksız olarak dindaşı Gürcüstanı kili-seleri ve manastırları ile birlikte yakup yıkıyorlardı.

III

Kral II. Davudun halefleri — oğlu I. Dimitri, torunu III. George ve toru-nunun kızı Tamar onun iç ve dış poli-tikasına devam ettiler.

Kraliçe Tamar bütün Gürcü kralların-ın içinde en popüleridir. Onun şöhreti Kurucu Davudun ismini bile nisbeten gölgede bırakmıştır. Çünkü Kraliçe onun plânlarını tahakkuk ettirmek şöyle dursun, belki aynı zamanda bizzat fev-kalâde akıllı bir hükümdar olduğunu ispat etmiştir.

III. George ile Osetin prensesi Bur-duhan'ın tek kızı olan kraliçe Tamar'ın

¹⁶⁾ Ch. Defrémery, Fragments, etc., Sahife 486.

¹⁷⁾ Kuropalatlık, o zamanlar Bizans sarayında yüksek bir mansıp idi. İlk önce imparatorun şahsını muhafaza eden makama bağlı olan bu mansıp sonraları sırf fahrî bir rütbe şekli aldı. Kuropalat imparatorun arkasından yürüdü. Kuropalatlık imparator ailesi efradına verildiği gibi, bazen veliahtlara da bahşedilirdi. Bizans imparatorları bu rütbeyi Ostgot, Frank ve di-ğər mehmûlilerine de verirlerdi.

VI. Leon (886—912) un fermanı ile yalnız Gürcü (İberya-İverya) kralları bu rütbeye ırsî bir surette malik bulunuyorlardı.

¹⁸⁾ II. Vasil'den tarihe insan gaddarlığının bir "rekornu" intikal etmiştir: Mümaileyh esir dü-şen 15.000 Bulgarın, her yüz kişide birini yol gösterici olarak bırakmak şartı ile, gözlerinin çıkarılmasını emretmiştir.

zekâsı ve güzelliği müverrihler ve şairler tarafından methüsenâ ve terennüm edilmiştir. Kraliçe daha hayatta iken şahsiyeti etrafında, asırlar boyunca Gürcü halkının hatırasından silinmeyen ve zamanımıza kadar gelen bir kültür yaratılmıştır. Kafkasyada, Gürcüstanda ve Gürcüstan haricinde onun hakkında bir çok efsaneler ve menkıbeler söyleniyordu.

Şairane bir hâle ile çevrilen şöhreri Orta Çağda Norveç ve İslandiya gibi ¹⁹⁾ memleketlerde bile akisler bırakmıştır.

Kraliçe Tamar'ın ölümünden 350 sene sonra, Müthiş Ivan onun için, "en akıllı ve erkek zekâlı İverya kraliçesi" diyerek Rus ordusuna bir örnek olarak gösteriyordu.

Onun Allahtan korkan müverrihleri, pervasızca onun "ilâhî" ve "ilâha müsavî" olduğunu söylüyorlar.

Kraliçe Tamar merhametiyle dahi şöhret bulmuştu. O, kendi devletinde idamı ve bedenî işkenceyi kaldırmıştı. O, talihsiz ve fakara kimselere ihtimam gösteriyor ve "ben fakirlerin babası ve dulların hâkimiyim" diyordu.

Halk, Gürcüstandaki kaleler, kiliseler, manastırlar ve âbideler gibi bütün kadim yapıları, kraliçe Tamar tarafından veya onun zamanında yapılmamışsa bile, onun eseri olarak kabul etmektedir. Maamafih, Ahalsık şehrinin yanındaki 360 dairesel muhteşem Vardza sarayı dahil kadim Gürcü mimarisinin bir çok âbideleri onun eseridir.

Tamar'a (ve onun kızı Rusudan'a) muasırları, kocasının değil, onun hükümdar olduğunu tebarüz ettirmek için, kraliçe (gürcüce dedopali) değil, kral (gürcüce mepe) diye hitap ediyorlardı. Tamar, bizzat kendisi, faal bir surette devletini idare ediyordu; bütün kanunlar ve emirnameler onun eseri idi. Eski yazmalarda "Tamar'ın emriyle"

ibaresi bulunmaktadır. Tamar, aynı zamanda, senato veya parlamento cinsinde, bir devlet şurası kurmuştu. Bütün mühim devlet meseleleri bu şura'da müzakere ediliyor ve ancak ondan sonra Kraliçe nihai kararını veriyordu.

İç ve dış düşmanlar karşısında Tamar fevkalâde inatçı ve metin idi. Fakat aynı zamanda, vukua gelen bütün müşkülleri müzakere ve telkin yolu ile yenmesini bilirdi. Kraliçe Tamar devlet işlerindeki kabiliyeti sayesinde, saltanatının ilk zamanlarında vukua gelen ciddi iç devlet ihtilâflarını zahmetsizce bertaraf edebilmişti.

Kafkasyalı komşularına karşı Kraliçe Tamar büyük dedesinin esaslarını koyduğu politikaya devam ediyordu.

Şimalî Kafkasyalılarla — Osetinler, "Kıpçaklar", Çeçen-İnguşlar, Avar-Hudzahlarla — onun devrindeki Gürcüstan sıkı bağlarla bağlıydı.

Gürcüstanla Şirvan arasında mevcut bulunan ve Kral Davud zamanında başlayan siyasî ve askerî bağlar, Şirvan şahı II. Aqsartan ²⁰⁾ (Ahıstan) ile damadı Emir Miran'ın ²¹⁾, sonuncunun kardeşi Atabek Ebu Bekir ile yaptıkları uzun mücadeleye Tamar'ın saltanatı zamanındaki Gürcüstanın iştirakine sebep oluyor.

Bu hâdiseler Tamar'ın müverrihi tarafından mufassal olarak kaleme alınmıştır. Tercüme ettiğimiz bu tarihî vak'anın bir faslı ²²⁾ aynen aşağıya veriyoruz. Çünkü kanaatımıza göre bu

¹⁹⁾ Carl Grimberg, Svenska folkets underbara öden, Stockholm 1938, I, 221. N. R. Brocman, Sagan om Yngvar Vidforne, Stockholm 1762. E. Olson, Yngvars Saga Vidforla, Kopenhagen 1912.

²⁰⁾ Kral II. Davudun torunu.

²¹⁾ İslâm kaynaklarına göre asıl adı Üzbek idi.

²²⁾ Gürcüstan tarihi dergisi "Kartlis tshovreba" (gürcüce). E. Takaisvilinin redaksiyonunda, sahife 454—463.

fasıl aynı hâdiseler hakkındaki diğer kaynaklarla mukayese bakımından dikkate değerdir. Ve aynı zamanda muhtelif Kafkasya hükümdarlarının arasındaki siyasî ve hanedanî münasebetleri açıkça göstermektedir:

"... Muhlidler tarafından biraz evvel tahta çıkarılan Atabek Kızıl Aslan o zaman katlediliyor, ve Palavan (Pehlivan) neslinden üç oğlu İranın hükümdarları oluyorlar. Bu ülke kardeşler arasında babaları ve amucaları tarafından şöyle taksim ediliyor: büyük kardeş Kutlu-Inanc Horasandan Babilona (Bağdada) kadar İraka, ikinci kardeş Amir Ebu Bekir Ermenistana kadar Adarbadagana (Azerbaycana) ve küçük kardeş Emir Miran Gürgen (Hazer) denizinden Gelakun (Gökçe) denizine kadar ²³⁾ Arana hâkim oluyorlar.

Çok hükümdarlı memleketlerde mutad olduğu gibi, kıskançlıklar ve yek diğerine taarruzlar başlıyor. Ve büyük kardeşini esarete alan Ebu Bekir galip gelerek Atabek oluyor. Küçük kardeş Emir Miran ise Aranı terk ederek Şirvan-Şaha iltica ediyor ve onun damadı oluyor. Bunun üzerine Emir Ebu Bekir Balkun kalesi yanında Şirvan-Şaha taarruzla onu firara mecbur ediyor ve kendisi de bir müddet için yükselerek gururlanıyor. Şirvan-Şah ile Emir Miran acz içinde bulunuyorlar, çünkü o sıralarda Şirvan-Şahın devleti Allahın gazabına da uğruyor. Bu gazap bütün dünyayı sarsabilirdi ve hakikaten sarıyor ve Şemahının kale divarlarını yıkarak, içeride her şeyi kapatıyor. Şirvan-Şahın zevcesi ve çocukları orada gömülüyorlar. Onlar bunu öğrendikleri zaman yeise kapılıyor ve başlarına küller döküyorlar. Nihayet etraflarına bakındılar ve onları kurtaracak ve onlara yardım edecek her şeyi gören Allah ile Allahın yarattığı Davud ²⁴⁾ ile Tamar

ilâhlarından başka kimseyi görmediler".

Onlar yardım talebinde bulunmak için elçiler gönderdiler ve şu ricada bulundular:

"Tamar, sizin kudret, zekâ ve talihi-niz, Iskenderinki ²⁵⁾ gibi ve Davud, sizin cesaret ve âlicenaplığınız da Davudunki ²⁶⁾ gibi ve emsalsiz ordunuz bütün İranı istilâ edebilecek kudrette olduğu için, asaletinize uygun ve temiz kerimeniz Rusudanı varın bütün İranın hükümdarı yapın".

Rusudanın İran hükümdarı ile evlenmesine bağlı olan bu teklifi Tamar ile Davud reddetmekle beraber, onlara yardım ve destek vaadinde bulunuyorlar. Müverrih şöyle devam ediyor:

"... Emir verdiler ve bu taraftaki ve öbür taraftaki Gürcüstandan muhâripleri toplamak için haberciler gönderdiler. Ve o zamanlarda hükümdarların (Tamar ile Davudun) hizmetinde bulunan Kıpçak hanı Sevanci'nin Savalt isimindeki biraderi bir çok muhâriplerle burada olduğu için, sayısız ordu topladılar ve ordu tunç gibi divarlı kalelere yerleşti. Tibilisiden Karahacıya kadar Kür, Algeta, Ktsiyi ve Kurdvaçar nehirlerinin sahilleri ordularla doldu. O zaman Palavan neslinden Emir Miran ile Şirvan şahı Aqsartan bütün geceyi ve gündüzü yolda geçirerek Aranın bütün beyleriyle beraber vurud ettiler. Allah tarafından takdis edilmiş bulunan hükümdarlar (Tamar ve Davud) o zaman Agara korusunda sayfiyede bulunuyor ve vaitlerini icra etmeği arzuluyorlardı. Onları (Aqsartan ile Emir Miranı) davet ettiler ve onlar büyük

²³⁾ Gürgen (Curcan) denizi — Hazer denizi; Gelakun denizi ise — Gökçe gölü.

²⁴⁾ Davud — Tamarın kocası.

²⁵⁾ Büyük Iskender.

²⁶⁾ Mukaddes kitapların kastettiği Peygamber Hazreti Davuda işaretir.

bir tantana ile geldiler. Ve aynı zamanda kraliçe Rusudan da büyük bir ihtiramla getirildi ²⁷⁾.

Hangi akıl ve idrak böyle bir manzarayı tasavvur edebilir, hangi dil bu bayram şenliğini ve azameti, çadır ve kuleleri tezyin eden halı ve perdeleri, vahşi hayvanlar canbazzhanesinin medhini ifade edebilir, Kim, Elizion kurlarında ²⁸⁾ yetişmiş asfodelus çiçeği ²⁹⁾ ile gül kokan ve Allah tarafından yaratılarak ilâhlar arasında hâkimlik yapan ilâhın bulunduğu Süleyman ve Veseliül'in-kilere ³⁰⁾ benzeyen ilâhî mabedi ³¹⁾ tarif edebilir?

Kim, Bahadır ve Tarhan gibi şövalye Davudu Efremidi ³²⁾ ve onun Rüstem ve Giv ³³⁾ gibi bahadurlarını tarif edebilir.

... Ve onlar (Agsartan ile Emir Miran) Tbilisiden yola revan olunca, derhal ve ilk olarak onları osetinler ve eski ve yeni kıpçaklar ³⁴⁾, sonra geretler ve kahetinler, sonra kartalinler, onlardan sonra meshi ve torelsler, şavşklarc-taoitler, somhitler, abazalar, svanlar, mingreller ve guriler ve onlarla beraber raçinler ve leçhumlar, daha sonra margveller ³⁵⁾ ve cadıra yaklaşınca saray erkânı ve hanedan yakınları karşıladılar.

Ve Şirvan-Şah onların akrabası ve onların ailesine mensup olduğu için, evvelâ cadıra o girdi, onları selâmladı, onlar da onu layiki vechile selâmlayarak daha evvel ona mahsus hazırlanan yere oturttular.

Ondan sonra, baba tarafından sultanın yeğeni yâni Palavanın oğlu Emir Miran girdi. Emir Miranın anası Horasan hükümdarı İnaincan'ın kızı olup, şimdi de Sultan Tuğrulun zevcesi idi. Emir Miran büyük bir hürmetle ve tantana ile hükümdarlara takdim ettiler, onlar da onu selâmladılar, bir oğul

gibi kabul ettiler ve büyük bir ihtiramla ona lâyük bir yerde oturttular. Emir Miran iyi bir kahramandı ve görünüşe göre aşka lâyük bir koca idi.

Diğer beylerde geldiler, onların bazıları Eldiguz (İldeniz), bazıları da onun oğulları tarafından yetiştirilmişti. Onlar da hükümdarların karşısında eğildiler, hükümdarlar da onları lâyiki vec-

²⁷⁾ Burada, Kraliçe Tamarın halası, III. George'un kız kardeşi, Horasan sultanının dul karısı (büyük) Rusudan kasdedilmektedir. Onun Gürcüstanda kendi sarayı olup kraliçe Tamarın saltanatı zamanında büyük siyasi rol oynamıştır.

²⁸⁾ Elizion — Yunan mitolojisinde allahların lâvemu çocuklarına mesken olan ve dünyanın nihayetinde bulunan ova veya düzlük.

²⁹⁾ Asfodelus — zambak cinsinden bir çiçek. Sembolizmde zambak temizliğin ve ümidin semizi sayılmaktadır. Saltanat tezyinatında zambak, tacların, asaların ve meskûkâtın en sevimli süsü addolunur.

³⁰⁾ Veseliül — Beni İsrailin hareketli mabedi Skiniya'yi yapan adam. Bu mabedin içinde Hazreti Musanın minberile beraber Turanın Çekmececi bulunuyordu (Musanın kitabı, 2, 31).

³¹⁾ Müverrih, Kraliçe Tamarın bulunduğu cadıra Allahın mabedi demektir.

³²⁾ Efremidler — bir zamanlar Osetin ülkesinde saltanat süren — Bagratidlerin bir koludur. "Tamar'ın prens kocası" Davud Soslan bir Efremid idi.

Brosset, Davudun Bagratidlerin erkek kolundan geldiğine dair malûmat vermektedir; M. Brosset, Histoire de la Géorgie, partie I, St. Pétersbourg, 1849, pp. 420—423; M. Brosset, Additions etc., pp. 623—624.

Pakat Iv. Cavahisvilinin iddiasına göre, Davud, Bagratidlerin kadın kolundan gelmektedir; I. Cavahisvili, "Gürcü milletinin tarihi", kıs. II, sahife 592. Bagratid aslından geldiğine dair işaret, onun "bagratid" ismi "Davud"dur.

Onun lâkabı veya daha doğrusu ikinci ismi Soslan — osetin efsanelerindeki kahramanlardan veya bahadurlardan (nartlar) biçimin adıdır. Davud Soslan küçük yaşından beri Kraliçe Tamarın halası Rusudanın sarayında talim ve terbiye görmüştür.

³³⁾ Oset Bozatar'ı ve Hazer Tarvan'ı, her ikisi de, kral Vshtang Gorzaslan'ın hal tercümesinde adları zikrolunan iki bahadır. Rostam (Rüstem) ve Givi (Giv) Firdevsinin Şehnamesi'nin kahramanları.

³⁴⁾ "Eski ve yeni" kıpçakları: eskiler II. Davudun saltanatı ve yeniler Kraliçe Tamar zamanında gelen kıpçaklardır.

³⁵⁾ Margvel'ler — yukarı İmeretler.

hile selâmladılar. Ve onların gönüllerinde tarif edilmez bir sevinç uyandı ve onlar yeminle diyorlardı ki: "İnsan gözü şimdiye kadar Tamarın güzelliği, ilâhî çehresi ve ilâhî ahlâkına benzer, ne bir şey görmüş, ne de işitmiştir. Biz de ne eski, ne yeni kitaplarda böyle bir şey okumadık".

Onlar Kral Davudla şövalyelerinden de çok hoşlandılar ve ümit ve sevinçle: "şimdi kalplerimizi takviye edelim ve gözlerimizden keder perdesini atalım, onlar hakikaten bizi kurtaracak ve bizi memleketlerimize kavuşturacak kudrettedirler" dediler.

O zaman yemek talep ettiler ve yemekten sonra güzelliğini tarife imkân olmayan şenlikler tertip ettiler. Şairlerin şiir ve nağmeleri, halat üzerinde canbazların oyunu ve diğer neşeli eğlenceler vardı.

Hükûmdarlar onların her ikisine, Şirvan-Şah ile Emir Mirana, kıymetli elbiseler giydirdiler, aynı zamanda onların kıtalarına da güzel elbiseler verdiler.

Ve orada bir hafta kaldılar. Ve her gün sevinç içinde geçti. Onlar hükûmdarlara hediyeler getiriyor, hükûmdarlar da onlara mukabele ediyorlardı; avlar tertip ediliyor ve top oyunları oynanıyordu. Emir Miranla maiyetinin top oyunundaki mahareti dillere destan olup deniliyordu ki:

"İrakta, Adarbedagânda (Azerbaycanda) ve Iranda onlar gibi top oynayan yoktur³⁶⁾, fakat Kral kendi emir-spasalar Zahari ve msahurt-uhutsesi Ivane ve Geret valisi Gregora ve diğerlerine emir verdi, onlar da sahaya çıktılar. Diğer taraftan Emir Miran da kendi beyleri ve uşaklarıyla sahaya geldiler. Ve seyir için nur gibi parlayan siması ile bizzat Tamar da gelmek lûtfunda bulundu. Ve iyi top oynadıklarına

güvenen ve hakikaten iyi oynayan müslümanlar, Davuda ve takımına yenildiler.

Şenlikler ve ziyafetler devam ettiği sırada, onlar derpiş edilen yardım için hazırlanıyor ve silâhlanıyorlardı.

Geldiler ve onlara haber verdiler ki, bizzat halifenin de ordu ve, üzerinde bin halife altunu miktarında altun bulunan, sancak verdiği Atabek bütün İranı toplayarak Nahçıvan üzerinden Arana girdi.

O zaman Tamarın karşısında bütün vezirleri, spasaları ve bizzat Şirvan-Şah toplandılar ve bir gün bile kaybetmeden sefere başlamağa karar verdiler.

Ve bütün kabileler ve bizzat Şirvan-Şah ile Emir Miran onun mütevazî, fakat muzaffer ve mes'ut simasından dua dilediler.

Davud gitti ve önde Hayat Ağacını ve Bagratidlerle Gorgaslanların şanlı sancağını taşımalarını emretti³⁷⁾.

Sefer Ebu Bekirin mağlûbiyeti ile bitti. Kat'î muharebe Şamhor kalesinin yakınında cereyan ettiği için bu sefer Gürcü tarihine "Şamhor savaşı" ismiyle geçti. Emir Miran kendi hak ve hukukuna yeniden sahip oldu, fakat Nahçıvana firar eden Ebu Bekir kardeşine karşı mücadeleye devam etmekte idi. Bir müddet sonra onun satın aldığı ve gizli olarak gönderdiği adamlar Emir Miranı zehirlediler.

Bunu Kraliçe Tamara arzettikleri zaman, müverrihin anlattığına göre, o "... matem elbisesine büründü ve onun için çok göz yaşı döktü".

Emir Miranın intikamını almak için Gürcüler bir kaç defa daha Ebu Bekire

³⁶⁾ Süvarilerin top oynamaları, "polo", Hindistandan başlayarak bütün doğuya yayılan bir oyundur. Gürcü şairi Rustaveli de bu oyundan bahsetmektedir.

³⁷⁾ Gorgaslan — V. asrın Gürcü kralı Vah-tang'dır.

karşı muvaffakiyetli seferlerde bulundular.

Makalenin hacmi, o zamanın çok karışık Gürcü-Ermeni münasebetlerinin referruatına girmeye müsait değildir. Biz yalnız okuyucuya Kral II. Davudun en yakın halefleri zamanında Mhargrdzeli ailesinin oynadığı rolü hatırlatmak istiyoruz³⁸⁾.

Bu aile 30—40 yıl müddetle Gürcü sarayında en mühim mevkiler işgal etmişti. Onlar Gürcü krallarının emir-spasalar'ı (başkumandan), msahurtuhutses'leri (saray nazırları) ve Atabekleri³⁹⁾ olmuşlardır. Gürcü kralları onlara büyük emlak ve arazi bağışlarında bulunuyor ve Ermeni işlerinin idaresini büyük çapta onlara havale ediyorlardı.

Mhargrdzeli'lerin, diğer unvanlarından başka, bazen "Ermeni krallarının naipieri" unvanları da vardı⁴⁰⁾.

Bir taraftan Gürcü hanedanına ve devletine sadık ve onlara büyük hizmetler yapmış olan Mhargrdzeli'ler, diğer taraftan bilhassa Ermeni halkına ve onun dertlerine büyük ihtimamda bulunuyor ve büyük bir dikkatle Ermeni Gregoryan kilisesinin menfaatlerini koruyorlardı.

Gürcüstanın bu devrine temas eden Z. Avalişvili diyor ki: Gürcü krallarının politikası, "Ermeni topraklarının kurtarılması ve Mhargrdzeli'lerin önderliği altında ve bizzat Ermenilerin işbirliğiyle, onların Gürcüstanla birliğini temin etmekte"⁴¹⁾.

IV

Gürcü kralları, bittabi, haçlı seferlerle ilgili hâdiselerin seyrini ve inkişafını büyük bir dikkatle takip ediyorlardı. Yukarıda dendiği gibi, Kurucu Davud Kudüs kralı Balduin ile münasebette bulunuyordu. Kudüs Sultan Selâhaddin tarafından işgal edildikten

sonra, Kraliçe Tamar fidye vererek İsanın haçını kurtarmak istiyor ve bunun için Selâhaddine 200 bin altın teklif ediyordu⁴²⁾. Bu meselenin halli için sureti mahsusada gönderilen elçiler, aynı zamanda, Kudüste ve etrafında bulunan Gürcü manastırlarının vaziyetini dahi tetkik edeceklerdi. Güreüler, bittabi, Selâhaddin'in "kafkas" aslından olduğunu biliyorlardı. Gerek Gürcülerin fidye vererek İsanın haçını almalari teşebbüsü ve gerek hemen hemen aynı zamana tesadüf eden Alman imparatoru I. Frederik Barbarosun aynı tarz-daki teşebbüsü muvaffakiyetsizliğe uğramıştır. Fakat buna mukabil Selâhaddin Kudüsteki St. Nikola (diğer ismi Mukaddes Haç manastırı) manastırını Gürcülere iade eylemiştir⁴³⁾.

Lâtin (frank) kralları anlaşılan Gürcülerini sevmiyorlardı. Onların Kudüsteki hâkimiyetleri devrinde (1099—1187) orada bulunan Gürcüler hakkında çok az malûmat kalmıştır. Kudüs kralı Bal-

³⁸⁾ Mhargrdzeli ailesinin aslına dair — bak: makalemiz "Ermeni-Gürcü münasebetleri tarihi etrafında", "Birleşik Kafkasya" dergisi, No. 10 (27), München, 1953.

³⁹⁾ Atabek — sarayda bir mansıp olup ilk zamanlar prenslerin mürebbiyelerine verildi. Bilâhare bu mansıbı, aşağı yukarı müstakil olan muhtelif eyaletlerin hükümdarları kulanmağa başladı. Gürcüstanda Çakeli ailesinden Ahaltsik (mesbet) Atabekleri meşhurdur.

⁴⁰⁾ Yâni Gürcü ve Ermenilerin kralları III. George, Tamar, IV. George Lâza ve Rusudan. Mhargrdzeli'ler bu dört kralın hepsinin yanında hizmet etmişlerdir.

⁴¹⁾ Z. Avalişvili, "Haçlılar devrinden", sahife 81.

⁴²⁾ Beha-ed-din, Anecdotes etc., Recueil, Historiens orientaux, Paris 1884, t. III, p. 299. Le livre de deux jardins, ib. Paris 1906, t. V, p. 33.

⁴³⁾ Saladin (Salah-ed-din) Beha-ed-din, Pilgrim Palestinian Text Society, London 1897, XIII, p. 384. Papadopoulos-Kerameus, Analckta Ierezolimitikis Stadiologias, St. Pb. 1897, (yunanca). G. Peradze, An Account of the Georgian Monks and Monasteries in Palestine, "Georgica", Nr. 4—5, 1937, Stephan Austin and Sons Ltd., Hertford.

duin hakkında ise, doğrudan doğruya, Gürcülerin elinden kilise emlakını zorla aldığı ve aynı zamanda İsanın mezarı mabedini lâtın rahiplerine verdiği söylenmektedir⁴⁴⁾.

Daha sonra, artık ortaçağ Gürcüstanını "gurubun şuaı" aydınlattığı zaman, kral IV. George Laşa (1212—1223⁴⁵⁾), kendi elçilerini Fransız kralı IX. Lui'nin kumandası altında Mısırdaki Damyata çıkan haçlıların nezdine gönderiyor. IV. George'un hemşiresi kraliçe Rusudan ile emir-spasaları Atabek İvane Papa III. Innokent ile, Gürcülerin haçlılarla müşterek hareketleri imkânı hakkında muhabere ediyorlardı⁴⁶⁾.

Büyük ananın ve değerli babanın zayıf karakterli halefleri George Laşa ile Rusudanın dinî temayülleri pek de ikna edici değildir. Z. Avalişvili'nin müstehziyane kaydettiğine göre, onların devri, hristiyan mistizmi ve dinî kahramanlıklar yaratmak gayretinden ziyade, Vakhu ve Venüs tanrılarına tapma şeklinde karakterize edilebilir⁴⁷⁾. Onlar, karakter itibarıyla, kaygusuz ve havalı olup, "hür ve tok" bir devrin çocuklarıydı.

Kraliçe Tamar'ın ölümünden sonra Gürcüstanda bir nevi ruhi reaksiyon başlıyordu: uzun savaşlar ve devlet ve içtimai hayatın bütün sahalarındaki gerginlik devrini, "herkesin sevinç içinde bulunduğu ve eğlendiği ve her yerde hürriyet ve şenlik hüküm sürdüğü" kısa bir devir takip etti. Saltanatın sıkı ve sert esaslarıyla şahsî ahlâk sarsıntıları geçirmeğe ve kaygusuz idareli memleket üzerinde birdenbire tarihî fırtınalar kopmaya başladı.

Haçlı seferler devrinin Gürcüstanı hakkındaki kısa hulâsamızdan bir netice çıkaracak olursak, bir kaç defa ismini zikrettiğimiz Z. Avalişvili'nin ese-

rinde vardığı aynı neticelere varmak mecburiyetindeyiz. Muharrir şöyle diyor: "Gürcüstan haçlılardan kurtuluş ve yardım beklemiyordu, o devirde zaten onların yardımına muhtaç değildi ve keza onlarla ittifak etmeği düşünmüyordu. Gürcüstan siyasetinin hedef ve hudutları tamamile başka idi." Ve sonra ilâve ediyor ki, Gürcüstan harp gücü ve gruplaşmalar yoluyla İslâm hâkimiyetinin nüfuz bölgesinde kendi ehemmiyetini takviye etmeğe gayret ediyordu⁴⁸⁾.

Z. Avalişvilinin vardığı diğer sonuç da calibi dikkattir: tam haçlı seferler devrinde bir nevi **Kafkasya milletleri birliği** tezahür etmektedir⁴⁹⁾.

Bu son sonuca, fakat daha kat'î bir şekilde, Avalişviliden 50 yıl önce, Gürcü tarihinin "altın devrinde" Gürcülerin Kafkasyalı komşularıyla olan münasebetlerini mukayese eden diğer Gürcü tarihçisi D. Bakradze dahi varmaktadır⁵⁰⁾.

Kafkasya milletlerinin mukadderat birliği, onların birleşme mecburiyeti, Kafkasyanın stratejik ve politik durumunun hususiyeti kadim Gürcü tarihçileri tarafından daha o zaman anlaşılmış bulunuyordu. Meselâ bu tarihçiler, kendi krallarının kudretini ve sarsılmazlığını bilhassa tebarüz etmek istedikleri zaman, daima ara nağmesi gibi, Gürcü krallarının davetine "**Nikopsi'den Da-**

⁴⁴⁾ Popov, "Latinskiy Patriarhat İerusalima", St. Petersburg, 1903, ks. 2, sah. 167.

⁴⁵⁾ "Laşa" lakabı, abaza kelimesi "alaşa"dan gelmektedir, "Parlayan, nur saçan, ziya neşreden" demektir.

⁴⁶⁾ M. Brosset, Additions etc., pp. 302—305.

⁴⁷⁾ Z. Avalişvili, "Haçlılar devrinden", s. 147.

⁴⁸⁾ Z. Avalişvili, "Haçlılar devrinden", sahife 62, 80.

⁴⁹⁾ Z. Avalişvili, "Haçlılar devrinden", s. 48.

⁵⁰⁾ Dim. Bakradze, "Schzade Vahust'un zamanındaki Gürcüstanın tarihi", Tbilisi 1885, sah. 219.

ruband'e" kadar herkesin icabet ettiğini tekrarlamaktadırlar ⁵¹⁾).

V

Mazideki Gürcüstanın müslüman halklarla yapmak mecburiyetinde kaldığı bir çok savaşlara rağmen, müslümanlar Gürcülere karşı husumet beslemiyor ve, hak ettikleri için, onlara hürmet ve çok zaman sempati gösteriyorlardı.

Filistine giden Gürcü hacılarını Halepte, onlara Kudüs seyahatlerinde retakat ve onların eminiyet mesuliyetini deruhte etmek için tayin edilen hususî bir memur karşılardı ⁵²⁾).

Müslüman komşuların saygı gösterdikleri Gürcüstanın siyaseten kuvvetli bir faktör olduğu devirden daha çok yıllar sonra, Cengiz Hanın kumandanları ve bilâhare bizzat Tımurlengin "ateş ve kılıçla" bir zamanlar mağrur Gürcü krallığının üzerinden geçtikten sonra, Gorgaslanla Davudun şanlı bayrağı ⁵³⁾ korkunç fatihler karşısında eğildikten sonra, Avrupalı hacılar hayretle anlatıyorlar ki, Gürcüler, sultanın rızası ve Kahire hükûmetinin müsaadesiyle, haraç vermeden, millî sancak, silâh ve bando ile Kudüse girebilen yegâne hristiyan millettir ⁵⁴⁾.

Müslümanların Gürcülere karşı bu dostane muameleleri evvelâ şununla izah edilebilir ki, yukarıda dendiği gibi, dinî sebeplerle yapılan kanlı haçlı savaşlarına Gürcüler bilâvasıta iştirak etmemişlerdir.

Tarihçi İv. Cavahişvili'nin kat'î iddiasına göre, İslâm dinine karşı mücadeleye girmek Gürcülerin aklından bile geçmemiştir. Gürcülerin müslümanlarla yaptıkları savaşlar hiç bir zaman dinî mücadele karakterini taşınmamıştır ⁵⁵⁾.

Saniyen, müslümanların Filistin ve Suriyede Gürcülerle dostane münasebetleri, XIII. asrın ortasından itibaren Mı-

sırda ve Filistinde hâkimiyetin Mamelüklerin eline geçmesiyle dahi izah edilebilir.

Eyyübî sülâlesine mensup Mısır sultanları, 1230 yılından itibaren, mamelük muhafız kıt'aları vücade getiriyorlardı. Mamelükler, mühim kısmı Kafkasyalılardan müteşekkil ve gönüllü veya baskı neticesinde müslümanlığı kabul eden esirlerdir. 1250 yılında Mamelük Aybek Mısırda darbeyi hükûmet yaparak iktidarı eline geçirdi. Emir Aybek, Mısırda Filistinde 1250 den 1382 ye kadar hüküm süren Bahrî'ler hanedanının kurucusudur. Anlaşılan, Kudüste yaşayan Gürcüler bu Mamelük hükûmdarlarıyla iyi münasebetler tesis edebilmişlerdir. Mamelük hükûmdarlarından hürmet ve himaye gören Gürcüler Kudüste tam bir hürriyete mazhar oldular. 1382 yılında hâkimiyet, bilhassa Çerkes ve Gürcü aslından mamelüklere istinad eden Çerkes-mamelük Barkuk'un eline geçti. Barkuk tarafından kurulan hanedana tarihte "Çerkes" hanedanı dahi denilmektedir. Bu hanedana Kahire burcuna izafeten Burçler ismi dahi verilmektedir. Burçler Mısır ve Mısır tâbi memleketleri 1382 den 1517 kadar idare ettiler.

Çerkes hanedanı devrinde Kudüsteki bütün hristiyan mabedleri üzerinde

⁵¹⁾ Nikopsi — Karadeniz sahilinde kadim bir şehirdir. Daruband — Derbent, Hazer denizi sahilinde şehir.

⁵²⁾ N. Marr, "Sinaya ve Kudüsteki çalışmaları hesabı". İv. Cavahişvili'ne, "Gürcü milletinin tarihi", ks. 2, sah. 651, eseriyle mukayese et.

⁵³⁾ Kurucu Davud.

⁵⁴⁾ Bu malûmata, Kudüsteki ziyaretlere ait eski yazmalarda sık sık rastlanmaktadır. Meselâ: Jacques de Vitry, The History of Jerusalem, in Pilgrim Palestinian Text Society, London 1896, XI, pp. 83—84. Bartolomaei de Salignaco, Itinerarium Hierosolymitanum an. 1552, t. VIII. İ. Cavahişvili, "Gürcü milletinin tarihi", cilt. IV, sah. 206, mukayese et.

⁵⁵⁾ İ. Cavahişvili, "Gürcü milletinin tarihi", kis. 2, sah. 652.

hakikî bir Gürcü hâkimiyeti kuruldu. Bu devirde oradaki Gürcü ruhanî idaresine, bizzat Gürcüler tarafından inşa edilen manastırlardan başka, Yunan ve katolik kilise ve manastırları ve nihayet İsanın mezarı mabediyle beraber bizzat Golgota intikal etti. Bütün dünya hristiyanlarının bu en büyük mabedi 150 yıl Gürcülerin idaresinde kaldı⁵⁶⁾. Yunanlılarla diğer hristiyanların İsanın mezarı önünde dinî ayinler icra etmeleri için Gürcü ruhanî idaresinden izin almaları icabediyordu⁵⁷⁾.

Bu, cidden şayanı dikkat bir hâdisedir; müslüman Çerkesler ve müslüman Gürcüler uzak bir memlekette kendi hristiyan yurddaşlarına istisnâ bir vaziyet ihdas ediyor ve onların idaresine, haçlıların elde etmek için 200 yıl savaşmışları⁵⁸⁾, en büyük hristiyan mabedini teslim ediyorlar.

VI

Dinî müsamaha bütün Kafkasyalıların mümeyyiz vasfı olup onların arasında hiç bir zaman aşılmaz bir mani teşkil etmemiştir.

Kafkasyalıların arasında sırf din yüzünden vukua gelen büyük ihtilâflar bizce meçhuldür. Kafkasyada muhtelif dinlerin sulh içinde yaşamaları eski bir olaydır. Bu, yukarıda misal olarak ge-

⁵⁶⁾ R. Janin, Les Géorgiens à Jérusalem, S. Vardidze'nin mukaddime ve tefsirleriyle gürcüce tercümesi, İstanbul, 1921.

⁵⁷⁾ Bak: 56. nota.

⁵⁸⁾ Gürcülerin Kudüsle olan alâkalarının derecesi hakkında tam bir fikir edinmek için bir kaç olay daha zikretmek faydadan hali değildir.

1299 yılında Mısır sultanlarını mağlûp eden Moğollar Kudüs şehrini de ellerine geçirdiler. Gazan hanın (1295—1304) kumandasındaki Moğol ordularının saflarında, kumandanlarıyla beraber bir çok gürcü muharipleri de vardı. Çünkü o devirde Gürcü kralları ön Asyada büyük bir devlet kuran Moğol İlhanlarına tâbi bulunuyorlardı.

Gürcülerin savaş kabiliyeti ve cesaretlerinden dolayı, Moğollar Kudüs şehri ile etrafını tamamilen Gürcülerin hâkimiyetine terkettiler. Fakat, takriben bir yıl sonra, Moğollar Mamelüklere mağlûp olunca, Gürcü ordusu da Kudüsten çekildi.

Bu küçük hâdis Kudüste bulunan Gürcü rahipleriyle Mamelüklerin münasebetlerine hiç bir halel getirmedir (M. Brosset, Histoire de la Géorgie, St. Pétersbourg 1849, Partie I, pp. 612—625).

Gürcüstan tarihinde "Kartlis tshvrebâ", Gürcüstanın Kudüsle olan bağlarına dair calibi dikkat bir olay daha zikredilmektedir:

Bu kaynağa nazaran, Osmanlı imparatoru Kanunî Sultan Süleyman (1520—1566), XVI. asrın başlarında, yâni Mamelüklerin Mısır, Suriye ve Filistin'deki hâkimiyetlerinin son devrinde, Gürcü kralı IX. George (1525—1534) ile Gürcüstanın diğer hükümdarlarına Kudüs hâkimiyetlerine almalarını teklif etti. Tarihte yazıldığına göre, İranla harp halinde bulunan Kanunî Sultan Süleyman bununla Gürcülerin kendi tarafına çekmek istiyordu.

Bunun üzerine Gürcüler Kudüs üzerine yürüdüler. Şehir ile etrafını alan Gürcüler, Kanunî'nin onların hâkimiyetine verdiği Vilfeye, İsanın mezarıyla Golgata'ya fevkalâde büyük ihسانlarda bulundular. Bundan sonra Gürcü ordusu vatanına döndü.

Bu olaya ait tarihler, diğer kaynakların tarihlerine tamamilen uymadığından ve tarihçiler tarafından henüz değerdendirmediğinden bu kısmı komanter yapmadan veriyoruz (M. Brosset, Histoire de la Géorgie, St. Pétersbourg 1856, Partie II, pp. 24—27).

1517 yılında Osmanlı Türkleri Kudüsü fethettiler. Mamelüklerin vaziyetleri sarsıldı. Gürcüler Gürcüstan'dan her hangi bir maddî yardım alamadıkları için, onların da oradaki nüfuzları yavaş yavaş kaybolmağa başladı. Manastırlara vatandan kâfi miktarda rahip gelmiyordu ve bu yüzden Kudüsteki Gürcü rahiplerinin maneviyatı gittikçe sarsılıyordu.

Gürcü kiliseleri, birbiri arkasından, katoliklerin, yunanlıların ve ermenilerin eline geçti. XVIII. asrın sonunda, Gürcüler, Yunan patriğinin mülkiyetine geçen, Kudüsteki en mühim manastırlarını — Mukaddes haç manastırını — dahi kaybettiler.

Mamelüklerin, Osmanlı hâkimiyeti altında, daha 300 yıl Mısır hükûmeti üzerinde kuvvetli nüfuzları vardı. 1811 de, Mehmet Ali, (son Mısır kralı Faruğun cedadı), ilk önceleri dostane münasebetler kurduğu Mamelük liderlerini, Kahireye sözde ziyafete çağırarak, tuzağa düşürdü ve hizmetinde bulunan Arnavutlara Mamelük liderlerine yolda baskın yapmalarını emretti. O gün 480 Mamelük beyi katledildi. Bundan sonra Mamelüklerin Mısırda hiç bir ehemmiyeti kalmadı.

tirilen bazı tarihî vakialardan dahi anlaşılmaktadır.

Ortaçağda bir taraftan Kafkasyada hâkim olan dinî müsamaha, diğer taraftan Kafkasya milletlerinin arasındaki karşılıklı itimat, aşağıdaki manidar mısalle bir kat daha teyit olunmaktadır:

IV. George Iasa'nın saltanatı zamanında (1212—1223) Ermeni manastırları arasında kıymetli bir hac yüzünden ihtilâf baş gösterdi. Joanni Mhargrdzeli'nin emri üzerine Dovin şehrinde bu işin halli için fevkalâde bir mahkeme kuruldu. Bu mahkemeye Gürcü hanedanı mümessili olarak mtsignobart-uhurses (başbakan) Çkondileli, Gürcü ve Ermeni yüksek ruhanî idaresi mümessilleri ve Tbilisi, Ani ve Dovin kadıları ile meş-

hur Surman şeyhi iştirak ediyorlardı. Mahkeme mevzubahis ihtilâfta, umumî mütabakat esası dahilinde, nihâî kararını vermişti⁹⁹).

Bu dinî müsamaha misalinin en şayanı dikkat tarafı şudur ki, Ermeni luteriyan kilisesini alâkadar eden bir meselede, ortodoks Gürcü ruhanilerinin fikir ve mütalaasından başka, aynı zamanda dört İslâm kadısının da fikri alınmıştır. Ve bu hâdise, o devrin bütün medenî dünya milletleri, dinî ihtirasların tahriki ile, haçlı seferlerinin en kızgın bir zamanında, dinî sancaklar altında seller gibi kan akıttıkları bir zamanda vukubulmuştur.

⁹⁹ I. Cavahişvili, "Gürcü milletinin tarihi" (gürcüce), ks. 2, sah. 654—655, Tbilisi 1913.

"Kafkas Dergisi"

Bu isim altında İstanbulda Bay İsmail Ziya Bersis idaresinde Türkçe aylık bir Kafkas mecmuası intişar etmektedir. Gerek sayın başyazar ve gerekse mecmuanın yazı ailesinin ekserisi, Kafkasyanın 1864 yılında istilâsı neticesinde Çarlık Rusya hükûmetinin vatanlarından zorla sürdüğü Şimalî Kafkasya mütecilerinin ahvadidir.

Türkiyede doğan ve ecdadının kaybettığı vatanı hasretle özleyen genç neslin, Kafkasya istiklâli uğrundaki mücahitlerin şanlı neslini aksettirdiği bu organının intişarını biz bu sahifelerde büyük bir sempati ile kaydetmiştik.

"Kafkas Dergisi"nde, bilhassa Dr. Vassıf Hüsar ile Zahid Hüsarın Kafkasya tarihi konusu üzerinde yazdıkları makalelere büyük bir yer ayrılmıştır. Bundan başka mecmuada, Türkiye ve Arap memleketlerindeki eski muhacirlerin geniş kitlesinin haftasında bugüne kadar yaşayan eski zamanlar Şimalî Kaf-

kasyasının güzel örf ve adetince, folkloruna dair başka yazılar ve enteresan hatıralar vardır.

Bütün bunlar büyük bir kıymet ifade etmekte ve her Kafkasyalıyı heyecanlandırmaktadır. Başka türlü de zaten olamaz, çünkü müşterek vatanda binlerce yıl zarfında teşekkül etmiş bulunan müşterek yaşayış tarzı, kültür ve an'ane Şimalî Kafkasya halklarını birbirine iyice perçinlemiş ve kuvvetli bir birlik vücude getirmiştir.

Büyük tecrübelerle dolu tarihimizden aldığımız dersler neticesinde, siyasî bir rol oynamak iddiasında bulunan her Kafkas neşir organının en büyük vazifesi, gerek vatanda, gerek muhacerette, dinî ve milliyeti ne olursa olsun, her şeyden evvel, Kafkasya milletleri arasındaki tesanüdü ve birliği kuvvetlendirmek olmalıdır.

Refikimiz "Kafkas Dergisi"nin baş makalesinden (No 10, 1953) anlaşıldığı

vechile, bu dergi, hepimizin büyük bir memnuniyetle alkışladığımız "Kafkasyanın mukaddes hürriyet ve istiklâl mefkûresinin" harareti taraftarıdır.

Bununla beraber şunu kaydetmek gerektir ki, maalesef bahis konusu makalede bazı fikir ve mütalaalar hiç de vazih değildir. Meselâ: aşağıdaki cumleyi bir türlü anlayamadık: "Hiç şüphe yok ki, Avrupa şehirlerine dağılan bir avuç Kafkasyalının yapacakları siyasî teşebbüsler şimdiye kadar olduğu gibi bundan böyle de hiç bir müspet netice veremeyecektir".

Bu beyanat ile Avrupadaki Kafkas veya daha doğrusu Şimalî Kafkas emigrasyonunun faaliyetini sifra indiren müellif, aynı zamanda, Şimalî Kafkas-

yanın selâhiyet sahibi temsilcilerinin "Türkiyeye hicret etmiş ve burada yerleşmiş bir buçuk milyon Kafkasyalının" olduğu kanaatinde dir.

Biz, Kafkasyanın kurtuluşu ve istiklâli uğurunda kardeş Kafkasya milletlerinin bütün kuvvetlerinin birleşmesi ve en yakın komşularımız kardeş Türkiye ile İranın dahil bulundukları Hür Dünya'nın millî emellerimize sempati göstermesi gerektiği kat'î kanaat ile ve hiç bir iddiada bulunmadan elimizden geldiği kadar çalışmalarımıza devam edeceğiz. Biz minnet ve şükranla Türkiye ile İranın Kafkas cumhuriyetlerinin istiklâlini tanıdıklarını daima hatırlıyor ve onların, gelecekte de, Konfederatif Kafkasya Devleti idesini sempati ile karşılayacaklarını ümid ediyoruz.

MUHTELİF HABERLER

KAFKASYADAKİ KATLIÂM HAKKINDA

Kafkasya İstiklâl Komitesi, Kafkasyada ika edilen katliâmın 10. yıldönümü münasebetile Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Bay Hammersjöld'e aşağıdaki memorandumu göndermiştir:

Sayın Genel Sekreter!

Vatanının Sovyet boyunduruğundan kurtuluşu uğurunda mücadele eden Kafkasya İstiklâl Komitesi aşağıdaki hususat hakkında bilgi edinmenizi rica etmektedir:

10 yıl bundan önce, 23 Şubat 1943 de, ikinci dünya savaşı esnasında, Almanya lehine Sovyetler Birliğine "ihânetle" suçlandırılan 800 bin nüfuslu Çeçen-İnguş muhtar cumhuriyeti Stalin, Molotov, Kaganoviç ve diğerlerinin imzaladıkları Sovyet hükûmetinin ka-

rarnamesine istinaden feshedilmiştir. Ahalinin bir kısmı mahallinde katledilmiş, diğer kısmı da, 24 saat zarfında, ölüme mahkûm olduğu Sibîrya ve Merkezî Asyaya sürülmüştür. Sürülenlerin mal ve mülkleri yağma edilmiş, zengin petrol kaynaklarını ihtiva eden topraklarına da Merkezî Rusyadan getirilen Rus işçi ve köylüsü iskân edilmiştir. Şimalî Kafkasyanın 200 bin nüfuslu Karay-Balkar muhtar eyaleti ismindeki diğer bölgesinin ahalisi de aynı tarzda imha ve tehcire tâbi tutulmuştur.

İki halkın topyekûn barbarca imhası hâdisesi bütün medenî dünyayı infiale getirdiğine ve Birleşmiş Milletler prensipleriyle misli görülmemiş tezat teşkil ettiğine rağmen, bugün mesuliyetini deruhte ettiğiniz bu Yüksek milletlerarası müessesede şimdiye kadar müzakere konusu olmamıştır.

Yalnız Cenevrede, 10 Ağustos 1951 de, Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyinin iki iktisadında "Orta Doğu ve Afrikanın ekonomik şartları" konusu üzerinde müzakereler cereyan ederken, Büyük Britanya mümessili Bay Corley Smith, Sovyet mümessili Arkadiyev, Sovyet hükûmetinin muhtar Çeçen-İnguş ve Kırım cumhuriyetlerine karşı ika ettiği bu "tüyler ürpertici cinayeti" hatırlatmıştır. Fakat maalesef Sovyet delegasyonunun saçma itirazlarına sebbiyet veren Britanya delegesinin bu asıl müdahalesine o zaman fazla ehemmiyet verilmemiş ve mesele örtbas edilmiştir. Şimalî Kafkasya Millî Komitesinin Birleşmiş Milletler Kurulunun o zamanki genel sekreterliğine yaptığı müracaata Birleşmiş Milletler İnsan Hakları şubesinden 10 Mart 1952 de cevap alınmış ve madde 75. V mucibince "Kafkasyadaki genocide (katliâm) meselesinin Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyinde gündeme alınacağı" bildirilmiştir. Maalesef bu vait yerine getirilmemiş ve bir milyon insanın canına mal olan bu cinayete gereken ehemmiyet verilmemiştir.

Bu arada Sovyet hükûmeti, muhtelif bahanelerle, Kafkasya milletlerini imha siyasetine devam etmektedir. Tbilisi radyosunun 20 Şubat 1954 tarihli haberine göre Stalinin ölümünden sonra Gürcüstanda 6 ay içinde gûya rüşvetçilik ve "burjuva nasyonalizmden" dolayı Gürcüstan Komünist partisinden 3011 kişi ihraç edilmiş ve cezalandırılmıştır. Aynı amansız "temizlik" keza Azerbaycanda, Ermenistanda ve Şimalî Kafkasyada da yapılmaktadır. Böylelikle ta Strabon zamanından tarihçe bilinen Kafkasya milletleri, Sovyet tiranlarının darbeleri altında, birbiri arkasından yer yüzünden silinmektedir.

Birleşmiş Milletler Kurulu beyannamesinin 87. maddesine istinaden, Kafkasyada ika edilen katliâmın insaniyet ve adalet namına gündeme alınarak müzakeresini ve bu kanlı cinayetin tetkiki için Birleşmiş Milletler Kurulunca bir komisyonun tayin edilmesini saygılarımızla rica ederiz.

Kafkasya İstiklâl Komitesi Prezidyumu

Reis: A. Magoma

Sekreter: Dr. G. Magalov

* * *

Aldığımız malûmata göre, Kafkasya İstiklâl Komitesinin bu memorandumuna müsbet bir cevap alınmış ve Kafkasyadaki katliâm meselesinin Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyinin İnsan Hakları şubesinde gündeme alınarak müzakere edileceği bildirilmiştir.

RESULZADE MEHMED EMİN BEYİN 70. DOĞUM YILDÖNÜMÜ

Halen Ankarada ikamet eden Azerbaycanın meşhur cemiyet ve siyaset adamı, Milli Azerbaycan Merkezinin reisi ve Azerbaycan "Müsavat" Halk Fırkasının lideri Sayın Mehmed Emin Resulzade 31 Ocak 1954 de 70 yaşını ikmal etmiştir. Bu münasebetle Kafkasya İstiklâl Komitesi, Şimalî Kafkasya Millî Komitesi ve "Birleşik Kafkasya" yazı kurulu Sayın Resulzade Mehmed Emin Beye tebrik ve temenni mektupları göndermişlerdir. Ayrıca Ankarada intişar eden "Azerbaycan" dergisi Ocak sayısını bu mesut yıl dönümüne tahsis etmiştir.

A. ASATIANI'NIN ÖLÜMÜ

Gürcüstanın maruf cemiyet ve siyaset adamı, Gürcü Millî Demokrat partisi-

nin lideri ve Kafkasya İstiklâl Komitesi üyesi Sayın Aleksandr Asatiani geçirdiği ağır ameliyat neticesinde 28 Aralık 1953 de Münih'te vefat etmiştir. 2 Ocak 1954 de yapılan defin merasiminde, Paristen gelen Gürcü Millî-Siyasî Merkezi reisi R. Gabaşvili, Bay Pataridze den başka, Münih'teki bütün Kafkas kolonisi, Muhtelif teşekküllerin mümessilleri ve mü-

teveffanın bir çok dostları ve ahbabları bulunmuşlardır.

Değil yalnız Gürcüler, fakat bütün Kafkasyalılar dahi Asatiani'nin şahsında, müşterek varanın ateşin ve yorulmaz hürriyet ve istiklâl mücahidini kaybetmişlerdir. Asatiani'nin ölümü muhtelif memleketlerde yaşayan Kafkasyalıları fevkalâde müteessir etmiştir.

"Birleşik Kafkasya" fonuna yardım

Büyük bir memnuniyetle şunu kaydetmek gerektir ki, "Birleşik Kafkasya" ya teberruada bulunmaları için yurtdaşlarımıza yaptığımız müracaat, muhtelif memleketlerde yaşayan Kafkasyalılarca

çok büyük bir sempati ile karşılanmıştır.

Teberruda bulunan aziz yurtdaşlarımızın isimlerini minnet ve şükranla aşağıya kaydediyoruz.

Türkiye		Minnettullah Haydaroglu	
K. Ramazan	TL 20.—	Ibrahim Bilge	5.—
F. Daryal	5.—	Ibrahim Abayhan	50.—
Hazret Bekka	10.—	Adile Melik	5.—
Abdul Halil Tagi	10.—	M. Temirhan	10.—
Ahmet Bataş	5.—	C. Konuk	5.—
Hasan Bayramkul	10.—	Abdullah Baliç	5.—
Murat Borlak	10.—	Pago	10.—
Kurban Baça	50.—	Şegem	50.—
Enver Kubey	50.—	Alihan Şakman	5.—
Hasan Goçya	5.—	Ismail Balkan	10.—
Safer Bey Tempez	5.—	Aybaz Kaya	2.50
Sultan Karaçay	5.—	Abdul Dağlı	5.—
M. Dağlı	3.—	Esad Hubey	20.—
Yusuf Baksan	10.50		
Abdullah Batu	50.—		
Zekiye Kayuk	5.—		
I. Berkok	10.—		
Hilmi I.	10.—		
Ihsan Tumay	5.—		
Hasan Fedai	20.—		
Tevfik Çiper	10.—		
		Fransa	
		Gürcü Millî-Siyasî Merkezi	Fr.Fcs. 3.600
		Gürcü Millî-Demokrat Partisi	5.000
		S. Chirakadze	500
		Gr. Abouladze	500

B. Chaiachvili	500	Compatriot	500
Ot. Kraveichvili	500	Gregoire	500
Ev. Abouladze	500	Gabriel Carteze	1000
D. Ahvlediani	500	Garabed Bedrossian	500
V. Cvassalia	300	Azak Karekin	500
V. Emouhvari	300	El Attar	500
P. Parzhachvili	200	Ibragimoff	500
T. Zedgenidze	200	Kerim Lagan	500
Chikviladze	200	Semerdjian	600
H. Chirakadze	200	Ismail Kadjeff	500
T. Machavariani	200	Akim Assagoff	1000
CH. Zedgenidze	200	Charles Antadze	500
S. Kobahidze	200		
M. CH.	800	Amerika	
P. Djaparidze	500	Hasan Islam	\$ 20
A. Zourabichvili	500	Kemaleddin Tavli	10
V. Velidze	300	Husein Alizade	10
S. Mamoulachvili	200	Serow Sadujev	10
Mih. Choubinidze	500	Halil Wigitoglu	10
CH. Kalandadze	200	Adi Beshirov	10
Al. Melia	500	Salaudzin Gugaew	10
I. Kemoularia	200	Schoschur Hubioglu	5
G. Kipiani	300	Albert Karali	3
V. Bakradze	200	Tadzik Osmanoglu	5
CH. Nikoladze	200	Arid Kagow	2
B. D.	200	Achja Gureilani	2
L. Ch.	200	Batirbek Shardanov	2
Al. Badourachvili	500	Hasan Dibiroglu	1
Nico Bocouchava	500	Hamzat A.	1
B. H. Djavrichvili	200	Beck Schamacho	1
Shalwa Tsintsadze (U.S.A.)	\$ 5	Zulkarnaj Gurschilani	1
G.A.M. (Germany)	DM 1600	Junus Chubioglu	1
		Telam Chadschi	1
		Hamid Karmakow	1
Lyondaki Kafkasyalilar		A. Adschiew	1
Muttalib Babayev	Fr.Fcs. 1000	Hadtschitetsch Eschow	1
Abdulla Ali-Chanov	1000		
Garoun	1000	Ankarada mukim Azerilerden	
Girey Hadji	1000	Milli Az. "Müsavat" H. Firkası	
Ali Mahomedov	500	yerli teşkilâtından	TL 100.—

M. A. Merkezi kasasından	100.—	Alikaveçil	5.—
A. V. Yurtsever	10.—	K. Biter	5.—
Dr. Şefika Ataman	5.—	Dr. M. Kengerli	39.—
Dr. H. Ataman	5.—	İrandaki	
Dr. F. Kasımoğlu	5.—	Kafkasyalılardan	Tümen 540.—
K. Oder	10.—		
M. Atak	10.—		
H. M.	15.—	Neyrettiğimiz listeden anlaşıldığı gibi,	
M. Emin	10.—	Türkiye, Amerika, Fransa, İran ve diğer	
H. Dadaş	10.—	memleketlerde yaşayan yurtdaşlarımız,	
M. Ali	5.—	"Birleşik Kafkasya" fonunu destekle-	
E. Roman	5.—	meğe karar vermişlerdir.	
Dr. Mirzali	10.—	New York'da yaşayan Kafkasyalıların	
Hacı Zakir	20.—	namına 108 dolar göndermiş bulunan	
Y. M. Süleyman	5.—	Hasan İslâm ezvümle şöyle yazıyor:	
İ. Gökçay	5.—	"Topladığımız para çok değildir. Fakat	
M. Berkok	5.—	gelecekte de, millî dâvamızı savunan	
Y. M. Abdurrahman	5.—	"Birleşik Kafkasya"yı desteklemeğe de-	
		vam edeceğiz".	

"Birleşik Kafkasya", müşterek bir organ olmak hasebiyle müşterek vatandaşın bütün millî ve vatanperver kuvvetlerinin bir araya toplanmaları için gayret gösterecektir.

"Birleşik Kafkasya", Kafkasya milletlerinin bolşevik boyunduruğundan halası ve Azerbaycan, Ermenistan, Gürcüstan ve Şimalî-Kafkasyadan müteşekkil Kafkasya Konfederasyonunun kurulması uğrunda mücadele etmektedir.

"Birleşik Kafkasya"nın gayesi, bütün Sovyetler Birliği milletlerinin, müşterek kurtuluş mücadelesinde sıkı işbirliğini temin etmek ve tek bir mücadele cephesi kurmaktır.